

Hatay - Aşağı Asi Havzası Kırsal Mimarisinde Yapı Ustaları, Gelenekleri Ve Terminolojisi Üzerine Bir Araştırma

Building Masters, Tradition, and Terminology in the Vernacular Architecture Around Lower Orontes (Asi) Basin in Hatay Province

Ender Özbay¹

ÖZ

Bu çalışma, Aşağı Asi Havzası'ndaki Antakya'nın kırsal çevresinde geleneksel mimarlık kültürünün somut olmayan verilerine ilişkin belgeleme, irdeleme ve değerlendirme gayesiyle kaleme alınmıştır. 2006'dan bu yana dönem dönem sahada gerçekleştirilen araştırma; inceleme, söyleşi ve sözlü tarih çalışmalarıyla elde edilen verilere dayanmaktadır. Yöredeki geleneksel mimarlığın aktörleri (*mimarlar / ustalar*) ve yapım kültürünün somut olmayan bileşenleri (*terminoloji ve yapım gelenekleri*) hakkındaki derleme verileri (biri 29 mimar/usta ismi ve ilgili bilgileri sunan, bir diğeri 123 terim/deyim ve açıklamalarını içeren) iki geniş tabloda sunulmuştur. Araştırma sürecinde, terminoloji konusunda görüşülen kişilerin belli bir yaşın üzerinde olmasına, ayrıca kendi yöresi dışında farklı kültür, dil ve geleneklerden fazla etkilenmemiş, teknolojik iletişim imkânlarının aktif kullanıcısı olmamış, ağırlıklı olarak yapı-yapıcılık alanıyla ilgili faaliyeti-bilgileri olan kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Böylece, gerçekten geleneğe ait bilgi, terim ve deyimlere erişilmeye çalışılmıştır. Derlemede geçen geleneksel mimar ve ustaların 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl ortaları arasında faaliyet göstermiş oldukları anlaşılmıştır. Bu çalışmada derlenen terimler Mersin, Adana, Antep, Urfa, Halep gibi çevre merkezlerin geleneksel halk yapı sanatı terimleriyle karşılaştırılmıştır. Araştırmanın bulguları, yöredeki geleneksel mimarlığın belirli standartlara sahip, bilgisini sonraki nesillere aktaran bir "okul" özelliği de kazanmış olduğunu düşündürmektedir. Özellikle de *terminoloji*, nitelikli mesleki uzmanlaşma olup olmadığının önemli bir göstergesi olarak vurgulanmaya değerdir.

Anahtar kelimeler: Antakya, geleneksel mimarlık, halk yapı sanatı, somut olmayan kültürel miras, terminoloji

ABSTRACT

This study aims to document, examine, and evaluate the intangible data regarding the traditional architectural culture in the region that can be defined as the rural environment of Antakya, the central district of Hatay province on the Eastern Mediterranean coastline. This study has been carried out in the field from time to time since 2006 and is based on data obtained through research, interviews, and oral history studies. The compiled data on the actors in traditional architecture (i.e., architects and building masters) and the intangible components of architectural culture (i.e., terminology and building traditions)

¹Dr. Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye

ORCID: E.Ö. 0000-0003-3900-6752

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ender Özbay,

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

İzmir, Türkiye

E-posta: ender.ozbay@ege.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.03.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 04.04.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 03.06.2023

Kabul/Accepted: 08.06.2023

Online Yayın/Published Online: 19.06.2023

Atıf/Citation: Özbay, Ender, "Hatay - Aşağı Asi Havzası Kırsal Mimarisinde Yapı Ustaları, Gelenekleri Ve Terminolojisi Üzerine Bir Araştırma", *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 32(2023), 389-429. <https://doi.org/10.26650/sty.2023.1259346>

around Antakya are classified and presented in two large tables, one including 29 names of architects and masters and related information, and the second with 123 terms and idioms and their explanations. During the study, the researcher paid attention to having the people interviewed about terminology be above a certain age; not have been affected by different cultures, languages and traditions outside their own region; not be active users of technological communication opportunities; and be predominantly people who are engaged in activities and have knowledge related to the field of building and construction. Thus, the study has attempted to reach true information, terms, and idioms belonging to the tradition. Some of the architects and craftsmen mentioned in this compilation are understood to have actively worked between the late-19th and mid-20th centuries. The terms compiled in this study have been compared to the terms concerning traditional folk building art from the surrounding city centers, such as from Mersin, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, and Aleppo. The names, activities, and terminology of the architects who were compiled and evaluated suggest that traditional architecture in the region had the characteristics of a school that possessed and transmitted certain standards. In particular, the terminology is worth emphasizing as an important indicator of whether such a specifically qualified professional specialization had existed.

Keywords: Antiochia, vernacular architecture, folk building art, Intangible cultural heritage, terminology

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to document, examine, and evaluate the intangible data regarding the traditional architectural culture in the region that can be defined as the rural environment of Antakya, the central district of Hatay province on the coast of the Eastern Mediterranean. This study has been carried out in the field sporadically since 2006 and is based on data obtained through research, interviews, and oral history studies. The compiled data on the actors of traditional architecture (i.e., architects and building masters) and the intangible components of architectural culture (i.e., terminology and building traditions) around Antakya are classified and presented in two large tables, one including 29 names of architects and masters and related information, and the second having 123 terms and idioms and their explanations. During the study, the researcher noted that the people interviewed on terminology should be above a certain age; not have been affected by different cultures, languages, and traditions outside their own region; not be active users of technological communication tools; and be predominantly people who are engaged in activities and have knowledge of building and construction. Thus, the study attempted to reach the most legitimate information, terms, and idioms belonging to the tradition. Some of the architects and craftsmen mentioned in this compilation are understood to have actively worked between the late-19th and mid-20th centuries; however, the study does not include chronological information about all of them. As a result of the historical process, Arabic was basically the native language of the inhabitants of rural Antakya, especially along the Lower Asi River Basin. As one moves toward higher elevations, hillside settlements, and the city center, several forms (both dialects and accents) of Turkish and Arabic are seen to be dominant. Armenian used to be spoken in the villages of Moses Mountain (today only in the Vakıflı district). Turkish is the dominant language in the city center. As one moves away from the city center, noteworthy the terms are spoken in languages that were the mother tongue of the villagers from past generations. This is naturally due to the conservation of local rural life, which is inward-oriented and less related to the outside world. As one moves close to the

city center, a blending begins to be perceived. In the city center, each language has separately maintained its own existence. As a result of coexistence and widespread agreement, terms were also observed to have been produced by blending Arabic and Turkish words and/or suffixes, especially with an understanding that would be appropriate for *Elsine-i Selase* [the three languages], namely Ottoman Turkish, which evolved, expanded, and was shaped throughout many Ottoman regions over the centuries.

Because Antakya is located in a region that is generally considered the Anatolian-Northern Syrian cultural interaction (transition) belt by researchers who have studied Ottoman and Turkish housing architecture, as well as being considered alongside historical cultural centers such as Gaziantep, Şanlıurfa, Halep, and Adana, the terms compiled in this study have been compared with the terms concerning traditional folk building art from the surrounding city centers of Mersin, Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, and Aleppo. In Gaziantep and Şanlıurfa, the terms *tağa*, *kuş penceresi*, *mahmil*, *neccar*, *kapı arası*, *curun*, and *nhit/nahit* are used with similar or close meanings. In Aleppo, terms such as *kastal/kastel*, *beyt*, *maşbe*, *ğırfe*, *hımmem*, *maṭbeh*, *sekf*, *atbe*, *'atbe*, *bâb*, *blât*, *mzeyyen*, *kibbe*, *hacâr*, and *birke* are used with the same or close meanings. Some terms are also found to have the same pronunciation but different meanings. Not surprisingly, these peripheral centers intersect terminologically with their similarities regarding the dynamics of the cultural atmosphere throughout history. However, some terms suggestive of more macro interactions such as *avda*, *sṭabil*, *şkâla*, and *dra' al-mi'mar* have also been noted and evaluated. The study's results have the potential to attract attention in terms of ethnicity and related linguistic and cultural factors; however, evaluating the issue within its historical context would be more appropriate. The names, activities, and terminology of the architects who have been compiled and evaluated suggest that traditional architecture in the region had the characteristics of a school that possessed and transmitted certain standards. In particular, the terminology is worth emphasizing as an important indicator of whether a specifically qualified professional specialization had existed.

Giriş

Son yıllarda “yöresel mimari”, “vernaküler mimarlık”, “halk mimarlığı”, “halk yapı sanatı”¹ gibi ifadelerle de daha sık gündeme gelen geleneksel yapı kültürü, özellikle yerel tarih ve yaşam kültürüne, yerel-emperyal kültür ilişkilerine yönelik araştırmalar açısından önem kazanmıştır. Söz konusu ifadeler, kamusal bir finansmanı olmayan, yerel imkânlarla, geleneksel mimarlık bilgi ve becerisine dayanan, gelenek, inanç ve ihtiyaçlardan örülü yerel kültür gereksinimleri doğrultusunda ve “katılımlı” olarak gerçekleştirilen mimarlık faaliyetlerini kapsamaktadır.

Bu çerçevede; geleneksel kırsal mimarinin yani somut kültürel mirasın oluşumunda belirleyici rol oynamış olan *ustalık-kalfalık-müşteri ilişkileri, âdetleri, deyimler-terimler*, olanca kapsayıcı anlamıyla *inşa bilgisi* ve tüm bunların *sonraki nesillere aktarımı* ise insanlığın ortak belleğinin bileşenleri olarak UNESCO’nun *somut olmayan kültürel miras* tanımı kapsamında² özel bir önem kazanmaktadır.

Hatay ilinin idari ve kültürel merkezi olagelmüş Antakya ilçesinin kırsal çevresinde yıllar önce dikkatimizi çeken, yeterince araştırılmadığını gözlemlediğimiz, nitelikli ve görece geniş bir repertuar arz eden yöresel konut örnekleri, arka planda somut olmayan güçlü bir kültürel miras olması gerektiğini düşündürmüştü ve bu makaleye temel oluşturan derleme-araştırma çabasına vesile olmuştur. Hatay’ın UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı listesine *Gastronomi* yönüyle girmiş olduğu, bu makalenin konusu olan hususların kültürel miras ve insanlık belleği yönüyle literatüre girmemiş olduğu görülmüştür. Yine, yerel mimarlık bilgi-beceri-teknik ve gelenek mirasının *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri*’nde dünya ölçeğinde ve özellikle Türkiye ölçeğinde yeterince kapsamadığı³ dikkatimizi çekmiştir. Bu araştırma, insanlık belleğinden silinmeye yüz tutmuş bilgileri kayda geçirmek, literatürdeki boşluğu doldurmak ve *somut olmayan kültürel miras* bağlamında da olası bir öneriye zemin hazırlamak gayesiyle gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Bu makale, 2006’dan bu yana gerçekleştirilen incelemeler, söyleşiler, sözlü tarih çalışmaları neticesinde elde edilen verilere dayanmaktadır. **G.1**’de sunulan harita üzerinde konumları

- 1 *Halk Yapı Sanatı* teriminin yaygınlaşması ve yerleşmesinde özellikle Cengiz Bektaş’ın değerli, önemli katkıları belirtilmelidir. *Ör. bk.* Cengiz Bektaş, “Halk Yapı Sanatı Açısından Kuşadası”, *Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları (1979 Kuşadası Sempozyumu Bildirileri)* içinde (Ankara: Kuşadası Belediyesi Yayınları, 1980); Cengiz Bektaş, “Güneybatı Anadolu Yöresinde Halk Yapı Sanatı”, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu (5-7 Mart 1990, Konya) Bildirileri* içinde, (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991); Cengiz Bektaş, *Halk Yapı Sanatı*, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2001.)
- 2 Bu konuda *bk.* UNESCO/a, What is Intangible Cultural Heritage?, erişim 20 Nisan 2023, <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>
- 3 Bu bağlamdaki liste içerikleri Japonya’nın ahşap ev yapım geleneği, Çin ahşap köprü yapım geleneği; Hırvatistan, Kıbrıs, Fransa, Yunanistan, İtalya, İspanya, Slovenya, İsviçre kapsamlı olarak *Kuru Taş Duvar Örneği Sanatı, Bilgi ve Tekniği* olmak üzere henüz oldukça kısıtlı görünmektedir. Konu-kapsam taraması için *bk.* UNESCO/b, Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage, erişim 20 Nisan 2023, <https://ich.unesco.org/en/lists>; UNESCO/c, Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye, erişim 20 Nisan 2023, <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BC1t%C3%BCrel-Miras-Listeleri>

belirtilmiş Samandağ, Tekebaşı, Aknehir, Tavuklu, Değirmenbaşı, Vakıflı, Fidanlı, Çanakoluk, Meydancık, Gümüşgöze, Dursunlu, Harbiye, Döver, Sofular, Şenköy, Karbeyaz yerleşimleri coğrafi örneklem açısından uygun bir dağılım gözetilerek seçilmeye çalışılmıştır. Bir yerleşimin hemen komşusu olan diğer bir yerleşime nazaran tercih edilmiş olmasının gerekçesi ise, somut yapı stoğu yahut kaynak kişi barındırması olmuştur.

Veri sağlamada zorunlu olarak kullanılan ana yöntem soru-cevap ile söyleşi yöntemi olmuştur ancak şu aşamada son derece kısıtlı olmakla birlikte yapı kitabelerinden elde edilen bilgiler de söz konusudur.

Özellikle terminoloji konusunda bilgi almaya çalışılan kişilerin gerek ülke ve gerekse dünya çapında farklı kültür, dil ve geleneklerden az ya da çok etkilenmiş olan genç kuşaktan olmamasına dikkat edilmiştir. Mümkün mertebe teknolojik iletişim imkânlarıyla tanışmamış, tanışsa da kullanıcı olmamış, en az derecede etkilenmiş yaşlı kimseler, ağırlıklı olarak da yapı-yapıcılık alanıyla ilgili faaliyet ve bilgileri olan kişiler tercih edilmiştir. Böylece, gerçekten geleneğe ait bilgi, terim ve deyimlere erişilmeye çalışılmıştır. Bu kimseler yaşlı ve artık sağlık sıkıntıları olan kimseler olduğundan birçok detayı hatırlamakta güçlük çekmişlerdir ve yine görüşme süreleri kısıtlı tutulmak zorunda kalmıştır. Bu kısıtlılıklar, onlardan bir sonraki kuşaktan, hatta kimi zaman kendi çocuklarından edinilen bilgilerle giderilmeye çalışılmıştır.

Birçok kez, uygun özelliklerde ve bilgili kişilerle spontane karşılaşmalar kayıt almada eksiklikler olmasına neden olmuşsa da yıllar içinde birçok farklı kimseyle yapılan görüşmeler, kişilerin izinlerine bağlı olarak fotoğraf, video, ses kaydı gibi yöntemlerle de kayıt altına alınmıştır. Bir kişiden alınan bir bilgi, başka kişilere de sorularak teyit edilmeye çalışılmıştır. Yıllar içinde görüşülen birçok kişi arasında daha sistemli ve anlaşılır bilgiler veren kaynak kişiler **Tablo 1**'de belirtilmiştir.

Tablo 1: Sözlü Tarih Görüşmesi Yapılan Kaynak Kişiler			
Ad-Soyad	Görüşme Yılı / Yaşı	Yerleşim	Hakkında Bilgi
<i>Süleyman Buz</i>	2006 / 76	Gümüşgöze	Geleneksel mimar. Arapça okur-konuşur, Türkçe okur-yazar.
<i>Adile Bulgurcu</i>	2006 / 70	Döver	Geleneksel bir evin sakini, Arapça konuşur, okuma-yazma yok.
<i>Vahit Pehlivan</i>	2006 / 50(~)	Harbiye	Geleneksel bir evin sakini, inşaat işçisi, Arapça konuşur, Türkçe okur-yazar.
<i>Hacı Recep</i>	2009 / 75(~)	Şenköy	Duvarcı, Türkçe konuşur-okur.
<i>Aziz Büyükaşık</i>	2009-2023 / 75 (~)	Gümüşgöze	Eski bir evde yaşamış; yerel araştırmacı ve yazar. Arapça ve Türkçe konuşur-okur-yazar.
<i>Kâtibe Özbay</i>	2010-2013 / 90 (~)	Gümüşgöze	Ömrünün çoğunda eski evlerde yaşamış; Arapça konuşur, okuma yazma yok.

<i>Şeyh Ahmed Habib</i>	2013 / 94	Meydancık	Usta; eski evlerde yaşamış, Arapça konuşur-okur-yazar, Türkçe konuşur, okur.
<i>Naif el-Kuçi</i>	2014 / 87	Aknehir	Ömrünün çoğunda eski evlerde yaşamış, Arapça ve Türkçe okur-yazar, geleneksel şair.
<i>Diyap Büyükaşık</i>	2014 / 80 (~)	Gümüşgöze	Usta; eski evlerde yaşamış, Arapça ve Türkçe konuşur-okur-yazar.
<i>Ömer Güler</i>	2020 / 55-60	Karbeyaz	Eski evlerde yaşamış, Türkçe konuşur-okur-yazar.
<i>Sadık Çaparoglu</i>	2020 / 50 (~)	Karbeyaz	Geleneksel bir evin sakini, Türkçe konuşur-okur-yazar.
<i>Müzeyyen Güven</i>	2020 / 50 (~)	Tavuklu	Eski bir evde yaşamış, Arapça ve Türkçe konuşur, Türkçe okur-yazar.
<i>İsmail Zubari</i>	2022 / 58	Samandağ	Eski bir evde yaşamış; yerel araştırmacı ve yazar. Arapça konuşur, Türkçe konuşur-okur-yazar.

Araştırmanın bulguları olan usta adları ve haklarındaki bazı bilgiler ile terimler ve açıklamaları tablolar halinde (bk. **Tablo 3** ve **4**) belirli bir düzende sunulmuştur.

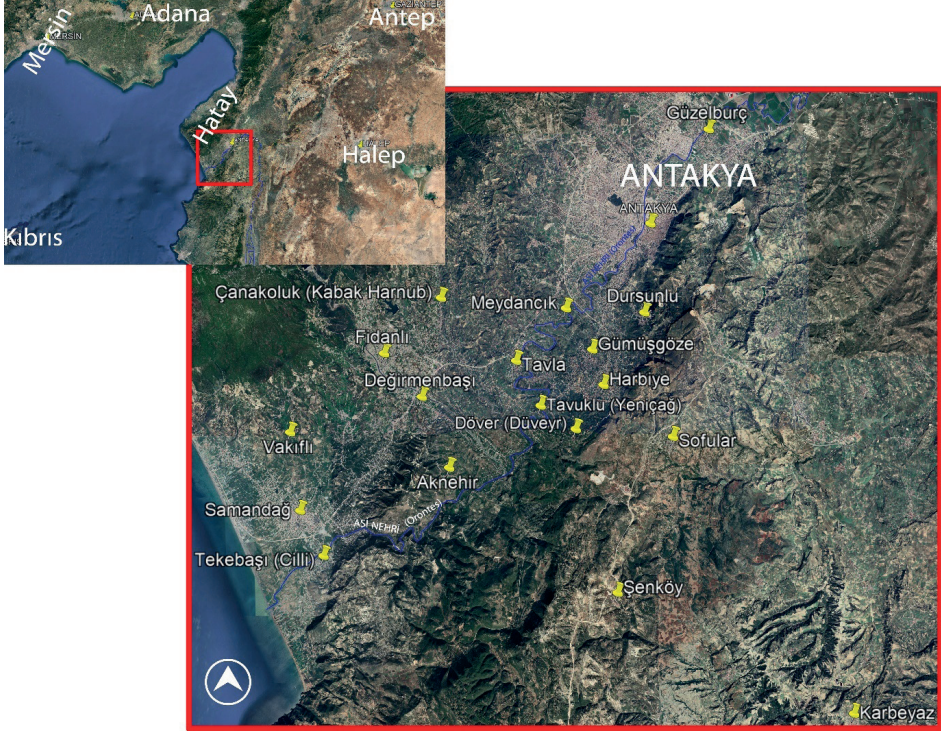
Değerlendirme bölümünde, Antakya kent merkezinde ve çevresinde araştırmalar yapmış ve yapmakta olan başka araştırmacıların verileriyle de karşılaştırmalar yapılmıştır. Antakya kentinin kırsal çevresi olarak çerçelenebilecek çalışma sahası Doğu Akdeniz kıyı şeridinde, *Anadolu – Kuzey Suriye kültürel etkileşim kuşağında* olduğu için, araştırmanın özgün bulguları Mersin, Adana, Antep, Urfa, Halep gibi komşu merkezlerin dağarcıklarıyla -yayınlardan derlenebildiği ölçüde- karşılaştırılmış; kültürel etkileşim göstergesi olabileceği düşünülen bazı terimler üzerinde ayrıca değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak, yayınlardan elde edilen, bu araştırmanın kendi özgün bulguları olmayan veriler tablolatırılmamış, metin içinde tartışılmıştır. **Tablo 4**'de, derlenmiş terimlerin saptanan anlamları/açıklamalarına ek olarak, bu terimlere eğer bir sözlükte rastlanmışsa, ne anlamda ve mahiyette rastlandığı ve ilgili yayın dipnotla belirtilmiştir.

Derlenmiş ve **Tablo 4**'de sunulmuş terimlerin tamamına yakını, Klasik Arapça'dan lehçe ve ağız farklılıklarıyla ayrılan bir Arapçaya ve yöreye özgü karma dil özellikleri de barındıran Osmanlı Türkçesine dayanmaktadır. Bu nedenle tablolarda sunulan verilerde, yerel isimlerin ve özellikle terimlerin yazımında, özgün sesletimlerdeki özelliklerin kaybedilmemesi için TDV İslam Ansiklopedisi'nde verilmiş olan Arapça transkripsiyon sisteminden yararlanılmıştır⁴.

4 Bk. İsmail Durmuş, «Transkripsiyon». *TDV İslam Ansiklopedisi 41* içinde, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012). Arapçada ve Osmanlıcada kalın-ince söylenişleri olan k, s, d gibi sesleri temsil eden harflerin yanı sıra günümüz Türkçesi'nde doğrudan karşılığı olmayan sesleri temsil eden harfler (ح خ ذ ص ط ظ ع غ ق), belirtilen transkripsiyon sisteminde özel işaretlerle karakterize edilmiş Latin karşılığıyla verilmektedir. (Bk. Tablo 3 ve 4)

Yöredeki Halk Yapı Geleneğini ve Terminolojisini Etkileyen Temel Faktörler

Coğrafi koşullar, tarihsel arka plan, dini ve etnik yönleri de içine alan sosyo-ekonomik olgular çerçevesi, söz konusu temel faktörler olarak belirtilebilir.

Görsel 1: Aşağı Asi Oluğu etrafında Antakya ve kırsal çevre yerleşimlerinde inceleme-derleme noktaları. Google EarthPro görüntüsü üstüne işlenmiştir.

Coğrafi çerçeveyi, Doğu Akdeniz kıyı şeridinde, Hatay ilinin merkez ilçesi olan Antakya'nın güneyinde kalan Aşağı Asi Oluğu ve çevresi olarak belirtmek mümkündür. (G.1) Parçalanmış topografik yüzeyli bu bölgede, üst tabakalarda bazalt ve kalker hakimdir.⁵ Antakya ile Akdeniz arasındaki bölüm, denizel marn, kum, kum taşı ve küçük taneli konglomeralarla kaplıdır. Kireççe zengin kil taşları üzerinde gelişmiş kahverengi orman toprakları, alüvyal topraklar, kireç kayaları üzerinde oluşan kırmızı Akdeniz toprakları görülür. Defne, mersin, kavak, kireç kayaları üzerinde oluşan kırmızı Akdeniz toprakları görülür. Defne, mersin, kavak, çınar, ardıç, erik, incir, dut ve zeytin sık rastlanan ağaç türleridir.⁶ Akdeniz iklim kuşağındaki

5 Antakya ve çevresinde geleneksel yapı malzemesi olan taşın ana kaynakları, Keldağ kütleli içinde, Antakya civarındaki taş ocaklarıdır. Ocaklardan başlıcaları şunlardır: *Demirkapı Ocağı*: 'Demir Kapı taşı' denilen, beyaz-krem renkli, sert taş. *Şenköy Ocağı*: Beyaz renkli, daha yumuşak taş. *Salkın Ocağı*: (Suriye sınırları içinde; Antakya'ya 30 km) Orta sertlikte, fildişi renginde, blok taş. *Topboğazı Ocağı*: Pembe-kırmızı renkli taş. Bk. Ataman Demir, *Çağlar İçinde Antakya* (İstanbul: Akbank Yayınları, 1996), 16-17.

6 Bk. Yurt Ansiklopedisi, "Hatay", *Yurt Ansiklopedisi 5* içinde (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982.), 3370-3378;

yöre, görece sert bir iklim gösterir. Kışlar kısa ve çok yağışlı, yazlar uzun ve sıcaktır. Yağışlar genelde yağmurdur. Karlı gün sayısı az, don olaylarının günlere oranı daha fazladır. Hâkim rüzgâr yönü güneybatıdır. Bölgede yıllık sıcaklık ortalaması 18,2°C olarak verilmektedir.⁷

Tarihçe yönünden bakıldığında; geçmişi Orta Paleolitik Dönem'e uzanan Antakya, I. Seleucos Nicator tarafından MÖ 305-300'de, oğlu I. Antiochos Soter adına *Antiocheia* ismiyle kururulmuştur. Ekonomik ve sosyal bir merkez olma özelliğini Roma ve Bizans çağlarında da sürdüren şehir, tarih boyunca Hıristiyanlığın önemli bir merkezi olmuştur. 11. yy. sonlarında Selçuklu, 12. yy. başlarında Haçlı ve 1268'de Memlûk egemenliğine girmiştir.⁸ 1517'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na (idari olarak Halep Vilayeti'ne) bağlanan Antakya, uzunca bir süre makro siyasal gelişmelerin odağı olmamış ancak coğrafi konumu, kervan yollarıyla bağlantısı nedeniyle şehrin ticari-kültürel hareketliliği sürmüştür. Örneğin; 16. yüzyılda Antakya'nın önemli bir geçit mevkisi olduğu ve tam merkezinde Roma'dan kalma anıtsal köprüsünün başında, giren-çıkan mallardan bac alındığı anlaşılmaktadır.⁹ 19. yy.'ın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne karşı bir harekete girişen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Halep-Antep-Adana çevresiyle birlikte bu yörede de hakimiyet kurmuş, 1832'de Osmanlı kuvvetlerini püskürtmüş, 1840 yılına kadar Antakya merkezli faaliyet göstermiştir. 1914'te başlayan ve her yerde olduğu gibi lokal düzeyde yörede de çalkantılara yol açan I. Dünya Savaşı nihayetinde 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı takiben Antakya-İskenderun çevresi Fransız egemenliğine girmiştir. 14 Kasım 1918'de İskenderun, 7 Aralık 1918'de Antakya işgal edilmiştir. 1919'da Milletler Cemiyeti kararıyla başlatılan *Fransız Manda Yönetimi* 1920'de işlemeye başlamıştır. Bu genel siyasi durum, kısa bir süre varlık gösteren Hatay Devleti'nin kuruluşuna (2 Eylül 1938) kadar geçerli olmuş, yöre 23 Temmuz 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır. Bu süreçte yörede, Fransız ve İngiliz kuvvetleri, Türk kuvvetleri, Suriye'deki Faysal Hükümeti yanlısı askeri gruplar; bazı kaynaklara göre Tehcir'in ve 1914 Musa Dağ olayının intikamı adına hareket eden Ermeni grupları, savunma adına gruplaşan etnik çeteler ve birçok küçük yağmacı çete, kaotik ortamın siyasî-askerî figürleri durumundadır.¹⁰

Emre Özşahin, "Asi Nehri Deltasının (Hatay) Çevresel Jeomorfolojisi", *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı (19-21 Haziran 2013, Fatih Üniversitesi, İstanbul)* içinde (İstanbul: Coğrafyacılar Derneği Yayınları, 2013), 186-188.

7 Bk. Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, 17-18. Ayrıca, yörenin coğrafya kapsamına giren olanca özelliklerinden 1937'nin imkanı ve bilgileri çerçevesinde bahsedilen bir eser olarak bk. A. Faik Türkmen, *Mufassal Hatay (Tarih - Coğrafya - Edebiyat - İçtimai Durum - Lengüistik Durum - Folklor - Etnografya ve Hatay Davasını İhtiva Eden 4 Cilt)*, (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1937), 1: 18-47.

8 Bk. Glanville Downey, *Ancient Antioch* (Princeton: Princeton University Press, 1963); Halil Sahillioğlu, "Antakya", *TDV İslam Ansiklopedisi 3* içinde (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991), 228-232; Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi - Osmanlı Dönemi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 4-10; Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, 24-25, 32-81; Hugh Kennedy, "Antakya: Byzantium'dan İslama ve Dönüş", *Geç Antik Çağda Kent* içinde (İstanbul: Homer Kitabevi, 1999), 176-193; Mehmet Yusuf Çelik, *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)* (Konya: Kömen Yayınları, 2021); Hatice Pamir ve Gunnar Brands, "Asi Deltası ve Asi Vadisi Arkeoloji Projesi Antiocheia, Seleuceia Pieria ve Sabuniye Yüzey Araştırmaları 2004 Yılı Çalışmaları", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* içinde (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006), 89-102.

9 Bk. Sahillioğlu, "Antakya", 231.

10 Bk. Tekin, *Hatay Tarihi*, 194, 212, 215-216, 225, 228; Yurt Ansiklopedisi, "Hatay", 3406.

Tüm bu tarihsel sürecin neticesinde Antakya ve çevresinde, ağırlıklı olarak İslam, Hıristiyanlık ve daha az olmak üzere Yahudilik geleneklerine dayanan çeşitli dini ve etnik grupların (Sünni Türk, Sünni Arap, Alevi Arap, Ortodoks Arap, Katolik Arap, Ermeni, Süryani, Yahudi, vd.) bir arada yaşadığı ve etkileşimde olduğu bir sosyal kimlik gelişmiştir.¹¹

Mimarlar, Ustalar, Çalışma Usulleri, Yapımla İlgili Gelenekler

Bu araştırmanın ilk çıkış noktası, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ortaları arasında tarihlendirilebilen somut, geleneksel mimarlık örnekleridir.¹² Tarafımızca bu örneklerle ilgili rölöve ve belgeleme çalışmaları yapılmış; bu eserlerin oluşumunun arkasında yatan “*somut olmayan kültürel miras*”ın da aydınlatılması amacıyla kültürel araştırmalara girilmiştir ve görece çok geniş olmasa da neticede kıymetli bilgiler elde edilebilmiştir. Birçok kişiyle yapılan çeşitli görüşmeler içinde özellikle üç usta ile yapılan görüşmeler ayrı bir öneme sahiptir:

2006 yılında görüşme yapılan son kuşak mimarlardan *Süleyman Buz*’un (Bk. **G.2, Tablo 3**) anlattığına göre¹³:

Yapının inşaatında genellikle bir mimar ve bir taş ustası (*nihhet*) bulunurdu. Mimarlar çoğunlukla işi yönetir; iş, yevmiye alan az sayıdaki çırak ve işçiden çok, konu komşu ve ev sahipleri tarafından yapılırdı. Kendisinin de -mimar olan abisinin yönetiminde- görev

-
- 11 Bk. Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, 85-103; Yurt Ansiklopedisi, “Hatay”, 3396-3397; Tekin, *Hatay Tarihi*, 93-96; Türkmen, *Mufassal Hatay*, 3:564-566; Fulya Doğruel, *İnsaniyetleri Benzer – Hatay’da Çokeyimli Ortak Yaşam Kültürü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005); Hüseyin Türk (Ed.), *Etkileşim ve Değişme Boyutunda Antakya Geleneksel Kültürü - İnançlar, Gelenekler ve Ritüeller* (Antakya: Antakya Kent Akademisi, 2009.)
- 12 Bu çalışmamızın ana hatlarının oluşmasının hemen ardından, 6 Şubat 2023’te Gaziantep ve Kahramanmaraş merkezli olarak gerçekleşen 7.8 ve 7.4 büyüklüğündeki iki büyük deprem, ve onları takiben 4 ila 6.7 arasında değişen büyüklüklerde gerçekleşen birçok artçı deprem; daha sonra 20 Şubat’ta Hatay-Defne ve Samandağ merkezli olarak gerçekleşen ve birçok artçıları yaşanan 6,4 ve 5,8 büyüklüğündeki depremler Hatay genelinde ve özellikle bu çalışmamızın odaklandığı Antakya-Defne-Samandağ çevresinde büyük yıkımlara ve can kayıplarına sebep olmuştur. Çalışmamıza temel teşkil eden geleneksel mimarlık örnekleri de ilk gözlemlerimize göre yıkılmış ya da büyük hasar almıştır. Kayıpların nicelik ve niteliğini net olarak ortaya koyan tespit çalışmaları henüz gerçekleştirilememiştir. Söz konusu geleneksel yapı stoku şu yayınlarda görülebilir: Fehime Mine Temiz, “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırması - 2011”, *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (Çorum: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2013), 2:267-269; Fehime Mine Temiz, “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırması - 2012”, *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (Muğla: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2014a), 2:31-42; Mine Temiz, «Hatay İli Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırmaları 2011-2013», *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları* içinde, haz.: Aynur Özfirat ve Çilem Uygun (Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2014b), 367-391; Fehime Mine Temiz, “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırması - 2013”, *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2014c) 1:473-494; Fehime Mine Temiz, «Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırması - 2014», *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2016), 1:495-518; Fehime Mine Temiz, “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzev Araştırması - 2015”, *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı* içinde (Edirne: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017), 2:467-489; Fehime Mine Temiz, “Hatay Vakıflı Köyünün Yerleşim Dokusu ve Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)* içinde (İstanbul: Hiper Yayın, 2019), 434-469; Ender Özbay, «Antakya Kırsal Çevresinde Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Eski Ev Mimarisi», *Asi Güllüslüm - Ah Güzel Antakya* içinde, haz. Tanıl Bora ve Hakan Mertcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 225-244.
- 13 Söyleşi esnasında yanında bulunan ve o günlere tanık olmuş diğer yaşlılar da katkıda bulunmuş ve söylenenleri onaylamıştır.

aldığı, taş ustası olarak da Ali el-İstanbulî'nin görev aldığı *Ali Aynacı Evi*'nin (bk. **G.3**)¹⁴ inşası sırasında konu-komşu-köy ahalisinden belki de 100-150 kişi çalışmıştı. İnşaat yeri adeta “karınca yuvası gibi kaynıyordu”. Nihayetinde inşaat tamamlanınca da ziyafet verilirdi; ev sahipleri, ustalar, işçiler, konu komşu hep birlikte eğlenirdi. Ustalar ve işçiler yevmiye usulüne göre çalışırdı; 1945 yılı dolaylarında işçi ortalama 2,5 lira yevmiye alırken usta 5 lira civarında alırdı. Mimarlar ile taş ustaları çoğunlukla sürekli birlikte çalışan bir ekibin üyeleri olmayıp, ayrı ayrı çalışırlardı. Kimi zaman taş ustasıyla mimar aynı kişi olabiliyordu. Mimarlık / taşçılık genelde aile (hatta sülale) mesleği idi. Mesleğin aktarımı genelde bu yolla olurdu fakat tabii farklı ailelerden yetişen çıraklar, kalfalar olabiliyordu... Yöredeki ünlü mimar ve taş ustalarından biri, hala ayakta duran kendi evinin de (bk. **G.5/A**) mimarı olan *Ahmed bin Selman* (namı diğer *Ahmed et-Tabıl*) idi ve hatta o Yakto'daki (Gümüşgöze) Nebi İdris Makam Türbesi'ni (**G.4**) bir Ermeni mimarla birlikte inşa etmişti. Ayrıca yörede faal olan *Itur* adlı bir mimar ile *Benu Zehra* (Zehra oğulları) namıyla bilinen kardeş mimarlar vardı (Bk. **G.5/C**). Arazide inşaata başlanacağına, *sees* (temel) kazılmaya başlamadan önce gönyeye göre kazık çakılıp ipler çekilerek belirlemeler yapılırdı. Ahşap malzeme olarak, dut ve kayısı (*müşmeş*) ağaçları kullanılırdı; bunlar suya bırakılarak sağlamaşmaları sağlanırdı. Harbiye, Gümüşgöze, Samankaya yerleşimleri için ana taş kaynağı Şenköy taş ocakları idi ama bir dönem, Harbiye'nin *Krum* denilen mevkiinden ve çevresinden de taş sağlanıyordu ki bunlar antik yapı kalıntılarından sökülen devşirme taşlardı. Hatta “*Bêt ed-Dekar*” lakaplı aile (Duman) inşaatlara devşirme taş sağlamayı geçim kaynağı haline getirmişti.

2009'da Şenköy'de görüşülen taş ve duvar ustası *Hacı Receb*, Şenköy'deki minarenin tamiri ve kent merkezindeki “Millet Bahçası” çalışmalarını anımsamış, bunlarda kendisinin de görev aldığını ifade etmiş ve usta olarak Kasım Gül ile Sabri Tatlı isimlerini hatırlamış, soyadını hatırlayamadığı ama ilk andığı kişiden farklı bir Sabri'den de bahsetmiştir. (Bk. **G.2, Tablo 3**).

2013 yılında Meydancık Köyü'nde, terminoloji, yapım usulleri, yöntemleri, gelenekleri, adetleri ve mimar isimleri konularında bilgiler almaya çalıştığımız *Şeyh Ahmed Habib* (Bk. **G.7, Tablo 3**), aynı zamanda *naura*¹⁵ yapımında da çok çalıştığını ifade etmiştir. Bölgede en büyük, en ünlü *naura* ustalarından birinin Tavla Köylü *Şeyh Hasan Hamdan* olduğunu vurgulamıştır. Gençliğinden hatırladığı kadarıyla, bir nauranın yaklaşık 1000 kuruşa mal olduğunu, arazi sahibinin siparişi üzerine yapıldığını ifade etmiştir. *Ahmed Habib*, mimar veya ustaların genelde bir ekipleri olduğunu, sipariş üzerine gezici olarak çalıştıklarını söylemiştir. (Bk. **Tablo 4**)

Söz konusu üç yapı ustası, kendilerini “mimar” ifadesiyle tanıtmışlardır. Bilgi topladığımız tüm görüşmeciler de, bina inşası konusunda gerekli bilgilere sahip olup baştan sona işi planlayan ve yöneten kişiler için tereddütsüz (yer yer hem Arapça hem de Türkçe edayla) “mimar” sıfatını kullanmışlardır.¹⁶

14 Bk. Özbay, “Antakya Kırsal Çevresinde,” 238-240.

15 Anlamı, tanımı için bk. **Tablo 4**'te *Nâ'ûra*.

16 Dolayısıyla makalenin genelinde –hem geleneksel yapı ustaları ile modern akademik mimarlık eğitimi almış günümüz mimarları arasındaki fark gözetilmek ve hem de gelenekte benimsenmiş, kök anlamı itibarıyla de

Değerlendirme

Hem sanat tarihçileri ve hem de mimarlık tarihçileri tarafından “yöresel mimari”, “vernaküler mimarlık”, “halk yapı sanatı” ve benzeri ifadelerle konu edilen, mikro/makro bakış açılarıyla ve *somut olmayan kültür mirası* yönleriyle de değerlendirilen geleneksel halk mimarlığı son yıllarda giderek önem kazanmış ve bu çerçevedeki araştırmaların sayısı çoğalmıştır.¹⁷ Nitekim, merkezî devletin politikaları, başkentin kültürel eğilimleri, belirli kural-bilgi-öğreti ve hiyerarşisiyle mimarlık örgütlenmesinin (Hassa Mimarları Ocağı – Eyalet – Kent mimarları) faaliyetleri doğrultusunda meydana gelen dini/kamusal mimariye nazaran “kendi yağıyla kavrulan”, varlığını adeta yaşayan bir organizma gibi sürdüren, evrilen, kimi zaman duraklayan, kimi zaman “hastalanan”, beklenmedik örneklerle şaşırtan geleneksel halk mimarlığını anlamaya çalışmak, yoğun bir merak ve heyecan konusudur. Fakat elbette heyecanın ötesinde, bu mimarlığın dinamiklerini, özgülüklerini, emperyal kültür ve mimarlıkla ilişkilerinin boyutlarını, nitelik ve niceliklerini analitik yöntemlerle ele almak, tarihsel bir süreci hem lokal hem makro ölçeklerde, bilimsel açıdan değerlendirmenin ve doğru sonuçlara varabilmenin gereğidir.

Çalışma bu kapsamda, Doğu Akdeniz kıyı şeridinde, Osmanlı/Türk ev mimarisi konusunda çalışma yapmış belli başlı araştırmacılar tarafından genellikle “*Anadolu - Kuzey Suriye kültürel etkileşim/geçiş kuşağı*” olarak değerlendirilen, Antep ve Halep gibi tarihi-kültürel merkezlerle birlikte ele alınan¹⁸ bir bölgede, Aşağı Asi Havzası olarak da çerçevelenebilecek olan Antakya

- tutarlı olan “mimar” sıfatı görmezden gelinmemek suretiyle– “geleneksel mimar” nitelemesi yeğ tutulmaktadır.
- 17 Halk Yapı Sanatı / Geleneksel Halk Mimarlığı / Geleneksel Osmanlı / Anadolu / Türk Konut Mimarisi gibi alanlarda terminoloji, yapım kültürü-gelenekleri, yapı ustaları araştırmalarını da kapsayan, yöntem ve nitelik açısından da oldukça esinleyici olan bazı “temel” yayın ve yapımlar şöyledir: Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri* (İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi/Pulhan Matbaası, 1954); Önder Küçükerman, *Anadoludaki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar* (İstanbul: TTOK, 1973); Ayda Arel, *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar* (İzmir: Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 1982); Bektaş, «Halk Yapı Sanatı Açısından Kuşadası»; Haşim Karpuz, *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984); Reha Günay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989); Reha Günay, *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı* (İstanbul: Elmalı Belediyesi, 2008); Bektaş, “Güneybatı Anadolu,”; Bektaş, *Halk Yapı Sanatı*; Suha Arın (Yöneten), *Safranbolu’da Zaman* (1976); Suha Arın (Yöneten), *Eski Evler Eski Ustalar - Ağacın Türküsü* (1987a); Suha Arın (Yöneten), *Eski Evler Eski Ustalar - Erciyes’in Bereketi* (1987b); Özlem Karakul, “Doğu Karadeniz’in Geleneksel Yapı Kültürüne Yapı Ustaları Üzerinden Bütüncül Bir Değerlendirme”, *Art-Sanat* 16 (2021): 381-407.
- 18 Örneğin; S. H. Eldem, “*Sofasız plan tipine ise, daha fazla cennupta Irak ve Suriye hududuna yakın mıntıklarda rastlanır.*” diyerek ve Antakya ile Gaziantep ev örneklerini bu tip kapsamında sunarak yöreyi belirttiğimiz coğrafi-kültürel kapsamda ele almıştır (Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, 22, 27, 29, 30). Konut mimarisi bakımından Anadolu’yu 7 bölgeye ayıran D. Kuban’ın tasnifinde söz konusu yöre “*Güneydoğu Anadolu’nun Kuzey Suriye ile ortak kültürünün ifadesi [olan] taş konut mimarisi.*” grubuna girmektedir [Doğan Kuban, “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* içinde (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982), 196]. Erdem Aksoy “ev geleneğinde yerel koşullara bağlı bazı tipolojik ayrımsılar” belirlerken “Doğu Toroslar zincirinin güneyindeki açık iç avlulu taş ev” belirlemesiyle (ki Mezopotamya konut geleneği ile ilişki kurulmuştur) gene, araştırmamızın mekanı olan yöreyi içine alan bir coğrafi/kültürel sahaya işaret etmiştir. Kazmanoğlu ve Tanyeli de yakın bir coğrafi/kültürel hat kabul etmektedir. Önder Küçükerman’ın belirlemelerine göreyse; “*Türk evinin ağırlık merkezi olan İç Anadolu Bölgesi*” ve “dış etkilere açık kıyı bölgeleri”nin yanı sıra “karışım kuşağı” niteliğinde “bir arakesit kuşağı vardır.” (Bk. Aktaran: Arel, *Osmanlı Konut Geleneğinde*, 25, 26-27, 32-33.) Bu belirleme kapsamında söz konusu yöre, daha çok “*karışım kuşağı*”na dahildir ancak “*kıyı bölgeleri*”nden de hariç sayılamaz.

kentinin kırsal çevresine odaklanmaktadır. Bulgular, ilk anda etnisite, buna bağlı kültür ve dil faktörleri açısından dikkat çekmeye elverişliyse de, konuyu, coğrafi konumun da çok etkili olduğu tarihsel bağlamı içinde değerlendirmeye çalışmak daha verimli olacaktır.

Geleneksel Yapı Ustalarına İlişkin Değerlendirme

Alan yazınında devletler, ayanlar, vakıflar tarafından yaptırılmış dini-askeri-kamusal yapıların mimar, sanatçı ve ustalarına dair kayda değer yayınlar bulunmaktadır.¹⁹ Ancak tarihsel süreçte yazılı kaynaklara nadiren, tesadüfen, resmi kayıtlara da çok kısıtlı olarak girebilmiş geleneksel halk yapı kültürünün aktörlerinin izlerini sürmek oldukça zor, kaynak kişilerin giderek azalması nedeniyle de önemli bir iştir. Bu doğrultuda, geleneksel halk yapı sanatının belirtilen coğrafi çerçeve içinde faaliyet göstermiş ustaları üzerine yapılan bu araştırma, kaydadeğer bilgiler ortaya çıkarmıştır. Saptanan 29 geleneksel mimar ve usta ismi ve onlara ilişkin bilgiler **Tablo 3**'te sunulmuştur.

Bazı geleneksel mimar ve taş ustalarıyla ilgili görece geniş bilgiye ulaşılabilmiş ve birkaçının eserleri öğrenilebilmişse de birçoğunun yalnızca isimleri anımsanabilmiş, ne yazık ki bazılarının isimleri dahi tam hatırlanamamıştır (bk. **Tablo 3**).

Derlemede adı geçen ustaların bir kısmının 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl ortaları arasında faaliyet göstermiş oldukları anlaşılıyorsa da bir kısmıyla ilgili kronolojik bilgi yoktur. Antakya kent merkezinde mimarlık alanıyla ilgili esnaflar hakkında resmî kayıtlar sayesinde nispeten daha çok bilgiye, en azından sayısal-kronolojik tespitlere ulaşılabılırken²⁰ kırsalda bağımsız hareket eden ustalar -çoğu zaman- vergiden kaçmak vb. nedenlerle kayıt dışı kalmışlardır ve

19 Ahmet Refik, *Türk Mimarları (Hazine-i evrak vesikalarına göre)*, haz. Zeki Sönmez (İstanbul: Sander Yayınları, 1977); Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1993); Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995).

20 Ör.: Antakya'da 1710'da çeşitli işlerle uğraşan 1161 esnaf olduğu, bunların 39'unun yapı ustası olduğu tespit edilebilmektedir. (Bk. Sahillioglu, "Antakya", 231.) Şehirde, 14 Mart 1776 tarihli "Salyane Defteri"ne göre 25 mimar, 10 neccar (marangoz), 30 demirci; 2 Mart 1824 tarihli "Tevzi ve Taksim Defteri"ne göre 17 mimar, 25 neccar, 13 demirci; 26 Ekim 1829 tarihli "İhtisap Resmî" verilerine göre çoğunluğu Mihail, Batros, Abdül Mesih, Mekaris, Corcis, Simon, Hanna gibi Gayr-ı Müslim isimler taşıyan, biri de Şeyh ünvanı taşıyan toplam 32 mimar faaliyet göstermiştir [Bk. Rifat Özdemir, *Antakya Esnaf Teşkilâtı (1709-1860)* (Antakya: MKÜ Yayınları, 2002), 49-54, 73-74]. Hatay'daki Fransız Mandaterliği'nde müfettiş olan Pierre Bazantay'ın Antakya merkezindeki durumu yansıtan 1935 tarihli *Antakya San'atçıları İstatistik Cevvelî*'nde yapı işleriyle ilgili veriler ise şöyledir: *Taş yontmacıları ve duvarcılar*: 4 Sünni Türk, 80 Ortodoks Hristiyan ■ *Taşçılar, döşemeciler*: 3 sünni türk , 1 Alevi, 2 Ortodoks Hristiyan ■ *Kireççiler*: 100 Ortodoks Hristiyan ■ *Çimento ve döşeme levazımı yapanlar*: 1 dükkan/atelye, 8 Sünni Türk ■ *Tuğlacılar*: 9 atelye, 3 Sünni Türk, 30 Alevi, 1 Ortodoks Hristiyan, 7 Ermeni ■ *İnce tahta işleri yapan marangozlar*: 21 dükkan/atelye, 65 Sünni Türk, 1 Ermeni ■ *Doğramacılar*: 40 dükkan/atelye, 55 Sünni Türk ■ *İnşaatta çalışan marangozlar*: 70 Sünni Türk, 10 Alevi, 2 Ermeni ■ *Demirciler*: 22 dükkan/atelye, 70 Alevi, 4 Ermeni ■ *Naura yapanlar*: 2 atölye, 8 Sünni Türk [Bk. Pierre Bazantay, *Enquête Sur l'Artisanat a Antioche* (Beyrouth: Imprimerie Catholique, 1936), 8-9]. Ayrıca, M Temiz ve E. Kolay, Antakya'da 1929-1933 yılları arasında Kuseyri Binası inşasında çalışmış *İspir Maşa* isimli bir mimardan bahsetmektedir [Fehime Mine Temiz ve Emre Kolay, "Fransız İşgali Altındaki Antakya'nın Değişen Mimari Çehresine Bir Örnek: Saray Caddesi Kuseyri Binası", *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)* içinde (İstanbul: Hiper Yayın, 2019), 307].

bu, araştırmaların *ustalara dair bilgi alanını daraltan önemli bir faktördür.*

Görüşme yapılan yerleşimlerde ismi zikredilen geleneksel mimar ve ustaların çoğunlukla o köyün sâkini olmadıkları anlaşılmıştır. Ustaların, yerlisi oldukları köyler haricinde başka başka köylerde, yörelerde hatırlanmaları, sipariş üzerine gezici çalıştıklarına ve ayrıca işlerinin hafızalarda yer edecek denli etkili olduğuna işaret etmektedir.

Olanca süreci boyunca Türk-İslam mimarisinde farklı din ve milletlerden mimar ve sanatçıların çalışmış olduğuna ilişkin birçok bilgi mevcuttur. Fakat bu ilişkilerin, devlet-sultan-bey gibi işveren ve organizatörler olmadan da, halk yapı geleneğinin kendi dinamiği içinde gerçekleştiğini gösteren ilginç bir örnek Nebi İdris Makam Türbe'sini inşa eden *Ahmed bin Selman* ile H. 1307 (M. 1889/90) tarihli inşa kitabesinden adı kazınan Ermeni mimarın (Bk. **G.3**) işbirlikleridir. Yörede buna benzer başka birçok işbirliklerinin gerçekleşmiş olması muhtemel görünmektedir.²¹ Bu gibi işbirliklerinin de *mimarlık bilgisi ve terminoloji* konularındaki birikimi, kültürel etkileşimi, dağarcığı geliştiren, genişleten faktörler olduğu da muhakkaktır. Bu bağlamı ilgilendiren bir husus da; yöredeki geleneksel mimarlık eserlerinde varlığına ancak bir-iki yapıda rastlanan tonoz (çapraz tonoz) uygulamasının (Ör. **G.10**), görüşülen kişilerde terim karşılığının ve açıklamasının bulunmamasıdır. Yetkinlik ve bilgi gerektiren çapraz tonoz uygulamasının az örneğine rastlanması ve halk arasında terim karşılığına rastlanmaması, bunun yine "ithal" bir uygulama olduğunu ve farklı kültürlerden/bölgelerden ustalarla işbirliği yapılarak gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

Dikkate değer bir husus da **-Tablo 3**'te görüleceği üzere- "*Şeyh*" unvanlı birçok ustanın varlığıdır. Günümüzde bu unvan dinî niteliktedir ve neredeyse her köyde en az bir-iki aile adında geçecek denli sık görülmektedir. Büyük çoğunluğu eskiden beri çeşitli zanaatlarda nam salmış ailelerdir. Bu durum, bu unvanın aslında Osmanlı Esnaf Teşkilatı'nda meslek gruplarının idarecileri için kullanılan esnaf şeyhliği olduğunu düşündürmektedir²².

Yörede Rastlanan "Yapı Terminolojisi"ne İlişkin Değerlendirme

Bir yörenin yozlaşmamış, muhtelif dağarcıklarla karışıp özgünlüğünü yitirmemiş terminolojisine ulaşmak, geleneksel mimarlık kültürü hakkındaki araştırmaların temel güçlüklerindedir. Bu nedenle, "Yöntem" bölümünde bahsi geçtiği üzere söyleşi-görüşme yapılan kişilerin belirli kriterlere uygun olması gözetilmiş, ayrıca bir kaynak kişiden alınan

21 Selçuklu ve Osmanlı dönemleri boyunca Anadolu'daki mimarlık ortamında Ermeni mimar ve ustaların değerli eserlerin ortaya konulmasındaki rollerine dair birçok bilgi mevcuttur. Yörede, I. Dünya Savaşı öncesinde Musa Dağ köylerinde yerleşik olan Ermeni nüfus içinden mimar ve taşçıların bölgede faaliyet göstermiş olması şaşırtıcı değildir. Bu noktada; Werfel'in romanında, Yoğunluk'ta Tomasyan denilen bir mimar ve doğramacıdan bahsedildiğini not etmekte yarar vardır. Bk. Franz Werfel, *Musa Dağ'da Kırk Gün*, çev. Saliha Nazlı Kaya (İstanbul: Belge Yayınları, 1997), 71. Ayrıca; 1964'te yapılmış Vakıflı Monografisi'ne göre köyde herkes ev yapımında usta çalıştırır. Ustalar yerlidir, eğitimsizdir. 5-6 kişidir. İnşa sürecinde imece yoktur. Kullanılan kalker taşı ocakları yakındadır. [Nigân Doğru Bayazit, Muzaffer Sencer, Oya Sencer, Yıldız Sey ve Atilla Yücel, *Samandağ Bölgesi Köy Araştırmaları: Vakıflı Köyü - Bir Köy Monografisi* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Yapı Araştırma Kurumu, 1966), 55-56.]

22 Bu konuda bk. Özdemir, *Antakya Esnaf Teşkilâtı*, 18-20.

bilgi başka yerleşimlerde de farklı kişilere sorularak teyit edilmiştir. Devam etmeyen bir yapıcılık geleneğinin terim dağarcığının, artık içinde yaşanmayan, bir kenarda çöküp yok olacağı ya da yıktırılacağı günü bekleyen köhnemiş binaların çeşitli bölümlerini ifade eden ad, sıfat, tabir, tanım dağarcığının doğal olarak silikleşmeye başladığı görülmüştür. Bu durum, bazı terimlerin hatırlanması ama anlamlarının net anımsanamaması gibi, terimlerin birbiriyile karıştırılması gibi durumlarla da tezahür etmiştir. Ne var ki, artık yaşamayan geleneğin son aktörleri / temsilcileri olan az sayıdaki geleneksel mimar, usta ve onların ortamında yevmiyeli çalışmış bazı kişilerle, bunun yanında, konutların özgün durumlarında gerçek kullanıcısı olmuş yaşlılarla görüşme yapılabilmiş olması, muğlaklıkları bertaraf etmeye imkân sağlamıştır. Bu kişilere, yapı bölümleri yerinde tek tek gösterilerek, bu imkân bulunamadığındaysa fotoğraflar gösterilerek öğelerin adları, ne olduğu sorulmuştur. Neticede derlenen, yazımları ve açıklamaları üzerinde titizlikle çalışılan terimler **Tablo 4**'te sunulmuştur.

Olanca tarihsel sürecin bir sonucu olarak Antakya kırsal çevresinde özellikle Aşağı Asi Vadisi boyunca uzanan yerleşimlerin dili çoğunlukla Arapça'dır. Yükseklerle, dağ yamacı yerleşimlerine ve merkeze doğru gidildikçe çeşitli ağızlarıyla Türkçe, yine çeşitli lehçe ve ağızlarıyla Arapça, Musa Dağ köylerinde (bugün sadece Vakıflı'da) Ermenice kendini hissettirir. Merkezde ağırlığı olan dil Türkçe'dir. Kent merkezinden uzaklaşıldıkça terimlerin, köy sakinlerinin geçmişten beri anadilleri olan dillerde söylendiği dikkat çekmiştir. Bu da doğal olarak, içe dönük, dışarıyla daha az ilişkili yerel-kırsal yaşantının konservasyon sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kent merkezinde ise –diller ayrı ayrı varlık sürdürübilmiş olsa da– bir arada yaşamının sonucu olarak geleneksel mimarlık terminolojisinde -tabiri caizse- harmanlanma algılanır. Yüzyıllar içinde çok geniş bir coğrafyada evrilip-şekillenip-genişleyip ortak bir anlaşma platformu haline gelmiş olan “Elsine-i Selase”nin (yani “Osmanlıca”nın) doğasına uygun düşen bir anlayışla, özellikle Arapça ve Türkçe kelime ve/yahut eklerin harmanlanmasıyla terimler üretildiği görülür.²³ Antakya kent merkezinde, etnik mensubiyet farketmeksizin halk arasında kabul gören geleneksel konut mimarisi terim dağarcığının bu duruma uygun olarak oluştuğunu işaret eden bazı terim örnekleri –gözlem yoluyla tespit edilebildiği ve yayınlardan²⁴ derlenebildiği kadarıyla– **Tablo 2**'de sunulmuştur:

23 Antakya ve çevresinde, hala çeşitli biçimlerde varlığını sürdüren karma dile özgü ifadeler kimi zaman, yöreye gelen bir yabancıyı anlamakta zorluk çekebileceği niteliktedir. Bu bağlamlar hakkında bk. Mithat Kalaycıoğlu, *Hatay Halk Bilimi-II* (Hatay: İhsan Ofset, 2001); Bülent Nakib, *Antakya Ağız Dilbilgisi ve Sözlük* (Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları, 2004); Doğruel, *İnsaniyetleri Benzer*; Alim Koray Cengiz, “Hatay'da İki Dillilik.” *Etkileşim ve Değişme Boyutunda Antakya Geleneksel Kültürü - İnançlar, Gelenekler ve Ritüeller* içinde (Antakya: Antakya Kent Akademisi, 2009), 273-311; Alim Koray Cengiz, «Eski Antakya Evlerinin İkamet Edenler Tarafından Günümüzde Kullanımı ve Anlamlandırılma Biçimleri», *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2014): 111-130. Yayladağı kırsalındaki Türkmen ağızını yansıtan, Fransız işgal süreci dahil kültürel karşılaştırma sahneleri sunan, otobiyografik niteliği dolayısıyla gerçekçi olan kıymetli bir roman olarak bk. Ali Yüce, *Şeytanistan* (Ankara: Güldiken Yayınları, 1999). Ayrıca bk. Müslüm Kabadayı, *Amik'ten Amanos'a Alkım* (Antakya: Onur Ofset, 2001); İsmail Zubari, *Doğu Akdeniz'in Asi Coğrafyası Samandağ* (İstanbul: Samandağ Hizmet Vakfı, 2016); Ender Özbay, «Bab-ı Esrar: Yaktó», *Hatay Kültür ve Keşif Dergisi* 20 (2009): 24-29; Aziz Büyükaşık, *Ninemin Çıkrığı* (Hatay: Güney Rüzgarı, 2018); Mehmet Karasu, *Doğa ve Tarih Beldesi Harbiye* (Antakya, 1997).

24 İnceleme ve rölemlere dayanan, bilgilerin yanı sıra bol fotoğraf ve planlar sunan kapsamlı bir eser olarak bk.

Tablo 2: Antakya Kent Merkezinde, Etnik Mensubiyet Farketmeksizin Halk Arasında Benimsenmiş Olduğu Görülen Yapı Terimleri Dağarcığından Örnekler

Terim	Anlam / Açıklama
Ev / beyt	Ev, sokaktan duvarla ayrılmış bir <i>havuşun</i> (avlu) bir kenarına ya da birkaç kenarına dizilmiş mekânlardan oluşur.
Havuş	Avlu
Cneyne	Avlunun türlü çiçek ve meyve ağaçlarıyla donatılmış, cennete benzetilmiş versiyonları.
Dış kapı	(sokak kapısı)
Orta kapı	avluya açılan kapı
Aralık	Dış kapı ile orta kapı arasında yer alan koridor şeklinde alan, kimi zaman mekân.
Dönerli dolab	Aralığın yan duvarındaki bir oylumda (kadının yabancılara görünmeden alışveriş edebilmesi için) ekseni etrafında dönebilen ahşap düzenek.
Seki	Avluda, odaların önünde görülebilen hafif yükselti.
Livan / çardak;	Mekân kütesinin L plan veya U plan oluşturması halinde köşelerde, zemini 40-50 cm yükseltilmiş, eyvan şeklinde, içinde oturlan birim.
Börke	Avlunun ortasında ya da uygun bir noktada yer verilen küçük, yer yer fiskiye süs havuzu.
Kenif	Avlunun bir köşesinde yer verilen tuvalet mekânı.
Matmah / Matbah	Avlunun bir köşesinde yemek yapmaya, pişirmeye ayrılan mekân; mutfak.
Mağsel / Gusülhane	Avlunun bir köşesinde, yıkanma / banyo yapma ve çamaşır yıkamaya ayrılan ıslak mekân.
Kuyu	Avlunun genelde ortalarında yer alan, kenarları taş örgülü, üzerinde elle çevrilen çukruk şeklinde bir kovalı dolabı bulunan, içme suyu sağlanan derin çukur.

Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, 233-249; yanı sıra bk. sağlıklı ve ilk elden bilgiler sunan Bülent Nakib, *Eski Antakya'dan Görünümler, Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler* (Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 43-49; Tekin, *Hatay Tarihi*, 132-135; Türkmen, *Mufassal Hatay*, 1:110-113. Yayınlarda detaylı-sistemli bir mimarlık terminolojisi veya sözlük çalışmasına rastlanmamıştır. Öte yandan, uzun yıllardır Hatay ve çevresinde çok yönlü araştırmalar yapmakta olan Dr. Öğretim Üyesi Sayın F. Mine Temiz'in, biri Vakıflı Ermeni köyü olmak üzere çevre köylerdeki araştırma sonuçlarını aktirdiği yayınlarında tespit edebildiğimiz bazı terimler şöyledir: *Sündürme*→ Sundurma; *Hazin*→ Odaların arka cephelerine eklenen, mutfak ve servis mekanı olarak kullanılan, enine planlı küçük mekan; *Basma*→ İki katlı yapılarda katları birbirinden ayıran döşemenin (kirişlemenin) yapılış yöntemi. "Dairesel kesitli, boyuna uzanan, hezen ve kulub denen ahşap kirişler üzerine aksi yönde ve birbirine bitişik konumda sıralanmış murabba denen mertekler döşenir. Bunların üzerine saman katkılı, siyah topraktan elde edilen çamur (kürtün), onun üzerine saman katkılı, beyaz çamur, onun da üzerine havara denen sıva sürülür." [Temiz, "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2011", 268-269]; *Badihun* (Erm.)→ Duvarda niş; *Hidzun* (Erm.)→ Döşemede odanın dar kanarı boyunca uzatılan ana kirişlerin her biri; *İnguni diyğ* (Erm.)→ Yüklük; *Martık* (Erm.)→ Mertek; *Eleys vırkı* (Erm.)→ Zemin kattaki sundurma; *Ellak* (Erm.)→ üst kattaki sundurma; *Gudaldeyğ* (Erm.)→ Testilik, testi konan raflı niş. (*Gudal*: testi). [Temiz, "Hatay Vakıflı Köyünün Yerleşim Dokusu ve Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme", 445, 447, 449]. Ayrıca not etmek gerekir ki: M. Davulcu *fanus takası, havuş, kuş takası, livan, hazin* gibi terimleri Hatay-Antakya-Gümüşgöze köyünden derlediğini belirtmektedir. Ancak tespitlerimize göre bu terimler dil etkileşimlerinin söz konusu olduğu Antakya merkezinde kullanılan terimlerdir. Gümüşgöze'de yıllara yayılan araştırmalarımız süresince bu terimlere hiç rastlamadığımızı vurgulamak gerekir. [Bk. Mahmut Davulcu, *Halk Mimarisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 120, 152, 154, 221, 230]

Âhur	Büyük/küçükbaş, binek / besi hayvanlarının barındırdığı mekân, ahır.
Fânus tâkası	Ana konut binasının masif duvar yüzeylerine açılmış, fanus/fener vb nesnelere koymaya yarayan, incelikle işlenmiş taş levha tepelikleri bulunan niş
Kuş tâkalari	Kapı ve pencere açıklıkları üzerinde yine dekoratif, hatta estetik görünümdeki küçük ışıklık/havalandırma elemanları olarak;
'atebe / eşiklik	Zeminden 25-30 cm yükseltilmiş odalara girişte bir sahanlık mahiyetinde
Başoda	Evin, selamlık mahiyetinde olup misafir de ağırlanan, daha donatılı mekânı.

Bu tabloda verili terimler ile Tablo 4'te verilen terimler arasında, söylenişi yakın olup anlamca da örtüşen terimler gözlemlenmektedir ancak göz ardı edilemeyecek bazı farklılaşmalar da izlenmiştir. Örneğin; Antakya evlerinde rağbet gören bir avlu elemanı olan *livan* (eyvan niteliğinde bir seki veya çardak), kırsal çevre terminolojisinde, köşk niteliğindeki üst kat odasının önündeki ahşap balkonun kastetmektedir (Bk. **Tablo 4**). Kent merkezinde iki dilin karılmasıyla üretilmiş terim örneklerinden *fanus tâkası*, *kuş tâkası*²⁵, *taka arası*, *ambar evi*²⁶, *çifte kastal* gibi terimler Asi Vadisi köylerinde değişir. Örneğin, gerçekte bir niş olan *fanus tâkası* hiç kullanılmaz; *çifte kastal* ve *kuş tâkası*'nın Türkçe tamlayanları düşer; *ambar evi*'nin tamlanması düşer.

Bu çalışmada derlenen terimler, Antakya kent merkezi haricinde ayrıca, ulaşılabilen yayınlardan yararlanılarak Mersin, Adana, Antep, Urfa, Halep gibi çevre merkezlerin geleneksel halk mimarlığı dağarcığındaki terimlerle de karşılaştırılmıştır. Mersin'de yapılmış çalışmalarda²⁷ yerel terminolojiyle ilgili bilgilere yer verilmemişken Antep'te *tağa* (ayrıca merkezde kullanılan *kuş tağası*, *kuş penceresi*), *mahmil*, *neccar* terimlerinin²⁸; Urfa'da keza *taka* (ayrıca merkezde kullanılan *kuş tağası*, *kuş penceresi*, *kapı arası*), *curun* (bk. **Tablo 4**: *cirn*), *nhit/nahit* terimlerinin benzer veya yakın anlamlarda kullanıldığı²⁹; Halep'te *curuna* (**Tablo 4**: *cirn*), *kastal/kastel*, *beyt*, *dâr* [avlu anlamında ve *sahan(lık)* kelimesiyle tamlama halinde: *صحن الدار*], *maşbe*, *ğurfe*, *ħummem*, *maşbeħ*, *sekf*, *atbe*, 'atbe, *bâb*, *blât*, *mzeyyen*, *kıbbe*, *hacâr*, *birke* gibi terimlerin yakın

25 *Tâka* Arapça'da *pencere* demektir [bk. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yay., 1995), 513]. Nitekim A. F. Türkmen, Antakya evlerinden bahsederken "Kuş Penceresi" tabiri kullanmıştır (Türkmen, *Mufassal Hatay*, 1:113). Tepe ya da kafa penceresi de denilebilecek bu unsurlara, kuşlara da barınak oldukları için "kuş tâkası" denilmiştir. M. Tekin, Antakya'da bu unsurun 19. Yy. sonlarına kadar yapılan evlerde; Sözen ve Tanyeli de "19. yy. öncesinde yapılmış Osmanlı konut yapılarında" görüldüğünü belirtmektedirler [Bk. Tekin, *Hatay Tarihi*, 135; Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 234; ayr. bk. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yayın, 2016), 362]

26 Ana binadan ayrı bir birim şeklinde *kiler* anlamındaki terim için bk. [Temiz, "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2011", 268.]

27 Günsel Renda, Filiz Yenişchirlioğlu, Fatih Müderrisoğlu, Suat Alp ve Mustafa Akpolat, *Mersin Evleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1995); Erkin Erten, S. Seren Akavcı ve Tülin Arslan, "Geleneksel Mersin Evlerinin Biçimsel Özelliklerinin İncelenmesi", *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 15/1-2 (2000): 163-178.

28 Bk. Ali Atalar, *Osmanlı Dönemi Antepevleri* (İstanbul: Merinos Halı, 2004), 45-48, 80-82.

29 Zahide Akkoyunlu, *Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 22, 113, 121, 122, 129, 142-151, 165.

telaffuzlarla, aynı ya da yakın anlamlarda kullanıldığı³⁰ fakat *livan* (eyvan), *taka* (niş/dolap) terimlerinin farklı ama yakın anlamlarda kullanıldığı görülmüştür³¹. Adana’da yapılmış birkaç çalışma yerel terminolojiyle ilgili bilgi içermezken³², bir kaynakta birkaç küçük değini olarak avluya *havlu* denildiği, *beyt* kelimesiyle kastedilenin oda olduğu belirtilmiştir.³³ Urfa’da da *havara* ve *cisr* (bk. **Tablo 4**) terimleri farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³⁴

Tarihsel süreçteki kültürel atmosfer dinamiklerinde benzerlikler olan bu çevre merkezlerin terminolojisiyle ilgili bulgular ne yazık ki -ulaşılabilen kaynak/yayın kısıtlılığına bağlı olarak- azdır. Ancak not etmek gerekir ki bu yörelere yönelik yeni araştırmaların, terminolojik kesişmelerin daha fazla olduğunu ortaya koyması şaşırtıcı olmayacaktır. Yine, Halep’te görülen terminolojiyle daha yoğun bir örtüşmenin olması, her iki derleme sahasında da yüzyıllar boyunca ağırlıklı dilin Arapça olması önemli bir faktör olmakla birlikte, Antakya kırsal çevresinin halkı tarafından geçmişte adeta bir “metropol” gibi algılanan Halep’le ekonomik ve kültürel ilişkilerin, Amanoslar’ın kuzeyinde kalan Anadolu merkezlerine nazaran daha çok olması da yadsınmaz.³⁵

Yöresel ve bölgesel etkileşimlerin haricinde, daha makro etkileşimleri düşündüren bazı terimlerin başlıcası *avda* kelimesidir. Kapsam dahilindeki yöre köyleri haricinde rastlamadığımız bu terim, uzun dikdörtgen planlı ev kütesinin (*tavle*) bir ucundaki iki katlı, düzgün kesme taş kaplamalı, açıklıkları kemerli, içi daha konforlu ve gösterişli birimin özellikle üst kat odası için söylenmektedir. Bu mekânın önünde gösterişi ve konforu artıran ahşap balkon (*livan; masyef*) ve arka cepheye çıkma şeklinde taşıntılı bir tuvaleti dahi bulunur (Bk. **G.9**). Hem alt katı hem de üs katı olmak üzere bu birim, yapı bütünü içinde *başoda* rolüne uymaktadır. Antakya merkezdeki “başoda” terimi kırsala ilk kelimesini yitirerek ve Arapça söyleyiş edasına göre bozularak “avda” şeklinde geçmiş gibi görünmektedir. Ancak kanımızca hem yapı biçiminde hem söyleyişte başkalaştırmayla yapılan aktarım, anlamsal ve kültürel yönlerden de dikkate değerdir. Zira özellikle üst kattaki oda (*avda*), Türk konut mimarisi konulu yayınlarda zaman

30 Lamia Jasser, Salem Khalaf, Abbas Sabbağ ve Adnan Mamo, *Halep’te Adım Adım Osmanlı’nın İzinde - Halep’te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri*, haz. Ahmet Özpay ve İbrahim Yakar (Ankara-Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2010), 574-577, 615, 617.

31 Mahmoud Zin Alabadin, *Halep Kenti ve Geleneksel Evleri* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2019), 90, 105, 116. *Livan* farklı olarak eyvan anlamında, *taka* farklı olarak ve Antakya merkezdeki *fanus takası* kullanımıyla paralel olarak niş/dolap anlamında verilmiştir. Not etmek gerekir ki Halep evleriyle ilgili ilk elden bilgi almayı umduğumuz Zin Alabidin’in, evlerin bölümlerini tarif eden bazı paragrafları Tekin’e refere etmesi, Tekin’in farklı tarihli bir iki eserine atıf yapmasına rağmen kaynakçasında Tekin bahsinin hiç geçmemesi bize sağlıksız görünmüştür.

32 Ayr. bk. Figen Durmuş-Karaman, *Adana Geleneksel Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Ulucami Çevresi İçin Koruma Amaçlı Bir Çalışma* (İstanbul: İTÜ Fen Bil. Enst. Mimarlık ABD Yüksek Lisans Tezi, 1992); Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Adana - 01* (Ankara: TTK Yay., 2010)

33 Figen Karaman ve İpek Durukan, “Adana Geleneksel Konut Mimarisi”, *Adana Kentsel Kültür Envanteri* içinde (Adana: T.C. Adana Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012), 39.

34 Akkoyunlu, *Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri*, 121-122.

35 Osmanlı Halep’i ve çevresiyle ilişkileri konusunda bk. Bruce Masters, “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti – Halep, İzmir ve İstanbul* içinde, haz. Ali Berktaş, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

zaman tartışılmış olup, Ayda Arel'in tarihsel bağlamı içinde çözümlemeye çalıştığı "köşk" unsurunun yöresel bir yorumudur. Apaçaktır ki evin reisi ve onun önemli misafirleri için tasarlanmış olan bu birim, Arel'in dikkat çektiği üzere "fevkanîliğin içerdigi –olanca sosyo-ekonomik simgeselliğiyle- onursal ayrıcalık"ın somutlaşmasıdır³⁶. Terminolojinin neredeyse tamamen Arapça'ya dayandığı lokal bir kültür ortamında, "başoda" nitelikli bu "köşk" biriminin *avda* (oda) olarak adlandırılması başka isim bulunamadığından olmasa gerektir ve Osmanlı dünyasının egemen unsuru olan Türk kültürüyle etkileşimin dikkate şayan bir göstergesidir; zira Halep çevresi terminolojisinde de net bir Arapça karşılığına/benzerine rastlanamamıştır.³⁷

Ştabıl kelimesi de derin kültürel etkileşimi ele veren bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslının Grekçe "ahır" anlamına gelen *stabilion* ve Latince *stabulum* olduğu, 13. yy. İngilizcesine eski Fransızcadan (*estable*), ona da Latince'den (*stabula* & *stabulum*) geçtiği, İslâm literatürüne Gassânîler zamanında girdiği ve ağırlıkla "saray ahır" anlamı verdiği belirtilen bu terime, örneğin 17. yy.'da Evliya Çelebi'nin metinlerinde de rastlanmaktadır³⁸. Yöre mimarlık terminolojisinde rastlanan bu sözcük yine tarihsel yönden derin, kültür ve coğrafya açısından makro düzeyde bir etkileşimi düşündürmektedir.

Bir başka ilginç örnek olan *şkâle* kelimesini açıklamaya çalışan görüşmeciler zorlanmış ve farklı şeyler tarif etmişlerdir; örneğin ipekböcekçiliği ve dokumacılıkla geçinen evlerde kozaların, iplik çilelerinin serildiği bir öge olarak anlatılmıştır (Bk. G.8). Öte yandan, *avda* önünde *liven* ya da *masyef* denilen, ahşap konsollarla taşınan, tümü ahşap çatıklı balkonu da (olanca ahşap unsurlar kastedilerek) *şkâle* olarak tarif edenler olmuştur. Benzetme karışıklığına karşın aslında açıklamaların ortak noktası "iskele" genel tanımına uyan bir kuruluş türüdür. İtalyanca asıllı olup Türkçeye *iskele* olarak yerleşmiş olan "scala" terimi, bu yörede de *şkâle* şeklinde varlık sürdürmüştür.³⁹

36 Arel, *Osmanlı Konut Geleneğinde*, 39.

37 Köşk ve/veya oda unsurlarını değerlendiren bazı yayınlar: Arel, *Osmanlı Konut Geleneğinde*, 34-46; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi* (İstanbul: Yem Yayın, 2021), 486; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar - 1* (İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Rölöve Kürsüsü Yayını, 1969); Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar - 2* (İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Rölöve Kürsüsü Yayını, 1974). *Cihannüma* gibi daha da özelleşmiş örnekler için bk. Yusuf Çetin, "Osmanlı Konut Mimarisinde Cihannüma (Seyir Köşkerleri)", *Sanat Tarihi Dergisi* 17/2 (2008): 43-58. İşaret ettiğimiz bu tezahür, gerek "köşk"ün ev bütünü üzerinde ve gerek Türk kültürünün Osmanlı bütünü üzerinde hegamonik durumu çerçevesinde boyutlandırılarak düşünülebilir.

38 Bk. Fahir İz, H. C. Honay ve A. D. Alderson, *The Oxford English-Turkish Dictionary* (İstanbul: Oxford University Press / İnkılap Kitabevi, 1993); Sesli Sözlük, "Stable" (1999-2022), erişim: 15 Kasım 2022, <https://www.seslisozluk.net/stable-nedir-ne-demek/>; Abdülkadir Özcan, "İstabl - اصطبل." *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), 19:203-206; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi - Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini, 4. Kitap*, haz. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 329. Devellioğlu da (اصطبل) şeklinde verip "ahır" diye açıklamıştır [Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, haz. Aydın Sami Güneşçel ve Mustafa Çiçekler (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2016), 458]. Ayrıca bu konuda bk. Mesut Dündar, "Architectural Reflections of Horse Culture in Turkey: The Imperial Stables (İstabl-ı Âmire)", *15th International Congress of Turkish Art (ICTA) (16-18 September 2015, Naples) - Proceedings* içinde (Ankara: Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey, 2018), 247-261.

39 Bk. Celâl Esad Arseven, *İstihâat-ı Mi'mâriyye - Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü*, haz. Ziya Kenan Bilici, çev. Şeyda Alpay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2021), 26-29; TDK (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022), <https://sozluk.gov.tr/>

Dra' el-mi'mar ise yöredeki geleneksel mimarlığın, belirli standartları olan ve bunları aktaran bir “okul” mahiyetine de içten içe sahip olduğu yorumuna imkân yaratan, kanımızca önemli bir terimdir. Bu terimin derlendiği Süleyman Buz bir geleneksel mimar, Diyap Büyükaşık dülger/doğrama ustası, Vahit Pehlivan ise yapı işçisidir. Belirtildiğine göre, mimarlar, duvarcılar, ustalar tarafından “mimar standardı/ölçüsü” anlamında ve özellikle duvar kalınlık standardı (70 ila 75 cm) olarak kullanılmıştır. Gerçekten de rölövelerde geleneksel evlerin duvar kalınlıkları bu ölçülerde saptanmıştır. Bu terim, Osmanlı profesyonel mimarlık terminolojisinden yöre dağarcığına geçmiş gibi görünmektedir. Nitekim *dra' el-mi'mar* aslında, karşılığı *arşın* olarak da verilen bir ölçü birimi, *Zirâ'* (ذِرَاع) kelimesinden gelmektedir. *Zirâ'* biriminin 75-90 cm arasında değişen türleri olup *zira-i mi'mârî* bir tanesidir⁴⁰. Yöredeki *dra' el-mi'mar* teriminin ayrıca somut bir alet niteliği olup olmadığı muğlak kalmıştır. Ancak, ustaların kullandıkları alet-edevat arasında bu ölçüyü kolayca uygulamalarına yardımcı olan bir ölçü aparatı bulunması makul görünmektedir.

Sonuç

Doğu Akdeniz kıyı şeridinde, *Anadolu - Kuzey Suriye kültürel etkileşim/geçiş kuşağı* denilebilecek bir bölgede, Aşağı Asi Havzası olarak çerçevelenebilecek olan Antakya kenti kırsal çevresine odaklanan bu çalışmada, somut kültürel miras niteliğindeki geleneksel kırsal mimarlık eserlerinin oluşumunda belirleyici rol oynamış *ustalık-kalfalık-müşteri ilişkileri, âdetleri, deyimler-terimler, inşa bilgisi* ve bunların *sonraki nesillere aktarımı* konularına ilişkin araştırma bulguları sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda, belirtilen coğrafi çerçevedeki geleneksel kırsal mimarinin, halk yapı sanatının 29 ustasının ismi, bazı ek bilgilerle birlikte saptanmış ve **Tablo 3**'te sunulmuştur.⁴¹

Somut örnekleri 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyıl ortaları arasına tarihlendirilebilen geleneksel mimarlık örneklerini var eden faaliyetlerin ve elbette kültürel koşulların 20. yüzyıl ortasını biraz aşabildiği, ancak o tarihlerden itibaren dinamiğini kaybettiği anlaşılmıştır. Yöredeki son kuşak ustaların bazılarında ve eski evlerin yaşlı bazı kullanıcılarına ulaşmak ve görece az da olsa bilgiler almak mümkün olmuş; yapım gelenekleri haricinde ayrıca 123 terim/deyim saptanmış, derlenen açıklamaları belirtilmiş, ayrıca tarafımızca bazı yorum ve değerlendirmeler yapılmış, bunlar **Tablo 4**'te sunulmuştur. Değerlendirme kısmında da ayrıca, hem zamansal

40 Devellioğlu zira-i mi'mârî'yi şöyle tanımlar: kalfa ve dülgerlerin kullandıkları yirmi dört parmakdan ibaret bir uzunluk ölçüsü (Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 1385). Neslihan Sönmez, *Zirâ'* terimini açıklarken şöyle ifade etmiştir: “Zirâ-i Mimârî / Zirâ-i Benna = Mimar Arşını”. Ayrıca, şöyle bir bilgi vermiştir: “III. Selim zamanında bir tarafı 12 hatlı 24 parmak, diğer tarafı 10 hatlı 20 parmak olan abanoz bir mimar arşını yaptırılmış ve ayar için Muhendishane-i Berr-i Hümayûn kütüphanesine konulmuştur.” [Bk. Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yay., 1998), 116.]

41 Tabloda yer alan bulgularımıza ek olarak, F. M. Temiz'in Antakya kırsal çevresine ilişkin bulguları olarak; köyün camisini ve Hasan Uçar Evi'ni inşa ettiği belirtilen Şurmacıklı (Ayışığı) “**Hanne**” isimli bir mimar (Temiz, “Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2013”, 1:485) ile Samandağ – Kapısuyu'nda 1894 tarihli bir çeşmenin Ermenice kitabesinde adı geçen “**Ermeni bir usta**” (Temiz, “Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2014”, 1:506) anılmalıdır.

hem coğrafi hem de kültürel düzlemlerde etkileşimlere delalet ettiği saptanan *avda*, *ştabıl*, *şkâle*, *dra' el-mi' mar* gibi terimlerle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Ustalık-kalfalık-müşteri ilişkileri, âdetleri, inşa usulleri gibi hususlar hakkında elde edilen bazı bilgilerin ötesinde, terminolojinin ayrı bir önem taşıdığı belirtilmelidir. Terimler dizgesinin dil-kültür-tarih açısından ve etkileşim konusunda analizler yapmayı mümkün kılan, önemli ipuçları sağlayan veriler olduğu aşikârdır. Fakat terminoloji bir yandan da geleneksel yapıım bilgisinin belleği ve yetkinlik göstergesidir. Terim dağarcığına ve terimlerin niteliğine bakılarak bir yörede ve kültürde özellikli meslekî uzmanlaşma olup olmadığı, *gelenek* ifadesini gerçekten hak edecek kadar aktarımlı-donanımlı bir arka plan bulunup bulunmadığı, kültürel etkileşimin boyutları anlaşılabilir. Bu yönden bakıldığında, Aşağı Asi Havzası'nda yazıya geçmemiş halk belleğinde saptanan terminolojik varsıllık; zamansal ve coğrafi, yerel ve emperyal olmak üzere dilsel/kültürel etkileşimlerden geçmiş, yerel dinamiklerinin yanı sıra bu etkileşimlerle harmanlanarak evrilmiş, yetkin ve köklü bir mimarlık geleneğini işaret emektedir.

Makalede ele alınan, insanlığın ortak belleğinin bileşenleri olarak UNESCO'nun *somut olmayan kültürel miras* tanımı kapsamında⁴² özel bir öneme sahip olan bulgular, söz konusu yörede Şubat 2023'te yaşanan büyük depremler neticesinde geleneksel halk mimarisi örneklerinin çoğunun yıkılması, kalabilenlerin ise ağır hasarlı olması ve kültürün taşıyıcısı olan çok sayıda insanın da hayatını kaybetmesi nedeniyle ayrı bir önem kazanmıştır. Nitekim, depremle ya da başka nedenlerle yıkılmış, hasara uğramış tarihî yapıların, özellikle de sivil mimarlık örneklerinin yeniden ayağa kaldırılması, restore edilmesi söz konusu olduğunda da geleneksel yapı ustalarının bilgi ve birikimleri, kimi yayınlarda da gösterildiği üzere⁴³ çok kıymetli olacaktır.

Bu çerçevede çalışmanın, UNESCO *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*⁴⁴ kapsamındaki koruma önlemleri arasında yer alan “iii) somut olmayan kültürel mirasın korunması için özellikle yönetim ve bilimsel araştırma gibi alanlarda kapasite güçlendirici etkinlikler düzenlemek”, “iv) bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak” maddeleri açısından da bir misyon üstlenmiş olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Zira, deprem olgusu ve yok edici sonuçları bir yana, güncel koşullarda artık devam etmeyen bir yaşam kültürünün neticeleri oldukları için geleceğe aktarımları aksamış olan söz konusu kültürel verilerin derlenerek insanlık belleğine, literatüre kaydedilmeleri UNESCO *Dünya Belleği Programı* açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Öneri mahiyetinde şu hususların vurgulanması da kanımızca yararlı olacaktır:

42 Bu konuda bk. UNESCO/a, “What is Intangible Cultural Heritage?”, erişim: 20 Nisan 2023, <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>

43 Ör. Bk. Esra Balcı, Nurdan Kuban ve Aynur Çiftçi, “Türkiye’de Mimari Mirasın Korunmasında Çalışan Geleneksel Yapı Ustalarının Önemi Ve Uygulama Elemanlarının Eğitimleri Üzerine Güncel Bir Değerlendirme”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* - 25 (2022), 81-96; Özlem Karakul Türk, “Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek”, *Yapı Dergisi* 407 (2015), 168-172, erişim 23 Mayıs 2023).

44 Bk. UNESCO/d, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”, erişim 23 Mayıs 2023, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177>

Gerek söz konusu yörede gerekse ülke genelinde, geleneksel mimarinin yaşayan ustalarının tespit edilmesi ve halihazırda *yapı ustası* kaydı bulunmayan *Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri*'ne⁴⁵ kayıtlarının yapılması son derece önemlidir.⁴⁶ Yine; *Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları* değerlendirmeleri⁴⁷ kapsamında geleneksel yapı ustalığına da yer verilmelidir.

45 Bk. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı/a, “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri”, erişim 23 Mayıs 2023, [https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinesi-ulusal-envanteri.html#:~:text=Ya%C5%9Fayan%20%C4%B0nsan%20Hazinesi%20\(Y%C4%B0H\)%2C,y%C3%BCksek%20d%C3%BCzeyde%20sahip%20ki%C5%9Fileri%20anlat%C4%B1r](https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinesi-ulusal-envanteri.html#:~:text=Ya%C5%9Fayan%20%C4%B0nsan%20Hazinesi%20(Y%C4%B0H)%2C,y%C3%BCksek%20d%C3%BCzeyde%20sahip%20ki%C5%9Fileri%20anlat%C4%B1r)

46 Ayr. bk. Bu hususa değinen kıymetli bir yayın olarak: Esra Balcı, Nurdan Kuban ve Aynur Çiftçi, “Türkiye’de Mimari Mirasın Korunmasında,” 84.

47 Bk. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı/b, “Haber ve Duyurular: Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları Değerlendirme Kurulları Tarihleri Belli Oldu”, erişim 23 Mayıs 2023, <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-342716/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyicilari-degerlendirme-kurullari-tarihleri-belli-oldu.html>

Tablo 3: Yörede ismi / etkinliği saptanabilen yerli mimar ve ustalar		
Adı / Lakabı	Nereli Olduğu	Hakkında elde edilebilen bilgiler
Ahmed eṭ-Ṭabil (<i>Ahmed bin Selman</i>)	Yaktolu (Yeni Gümüşgöze)	Geleneksel mimar ve taş ustası. Mensup olduğu aile bugün Aşkar soyadlı. Arapçada davul anlamındaki <i>tabil</i> , gür sesli olmasından kaynaklı bir lakap imiş. Nebi İdris Makam/ Türbe'sinin kubbeli yapısını inşa eden iki mimardan biri olduğu, yapının H. 1307 (M. 1889/90) tarihli kitabesinden anlaşılmakta. Ayrıca evler inşa ettiği, kendi evini de özenerek inşa ettiği, yöre yaşlılarının da ifade ediliyor. (G.4; G.5)
Ahmed eṭ-Ṭabil ile birlikte çalışan, ismi kitabeden silinen Ermeni mimar	Musa Dağ köylerinden olduğu tahmin ediliyor.	Geleneksel mimar. Nebi İdris Makam Türbesi'ni Ahmed eṭ-Ṭabil ile birlikte inşa ettiği anlaşılmaktadır. Arapça kitabede iki mimar olduğunu ifade eden zamirden sonra verilen iki isimden biri Ahmed bin Selman . Diğer isim kazanmıştır. Süleyman Buz ve diğer yaşlılar, tahrip edilen yerde Ermeni bir mimarın adı yazılıyken, yobaz kimselerin <i>Müslüman türbesinde gayr-ı müslim ismi olmaz</i> diyerek ismi kazıdığını anlatmıştır.
Hacı Receb (Topal)	Şenköylü	Taş ustası. Şenköy Camii minaresinin tamirinde ve Antakya "Millet Bahçesi"nda çalışmış. ⁴⁸ (G.2)
Halil Usta (Mansuroğlu)	Harbiye, Abbara Mah.	Geleneksel mimar.
Hanna Horoz (?)	Zeytuniyeli	Edinilen bilgiye göre Samandağ'daki birçok taş evin büyük ustasıymış; Vakıflı köyündeki Meryem Ana Kilisesi'nin yeniden inşasında önemli rolü olmuş ve kilisenin hemen altındaki taş ev de onun eseridir.
Hasan Kaba	Şenköylü	Duvarcı. (Şenköy Camii minaresinin tamirinde ve Antakya "Millet Bahçesi"nda çalışmış.)
Hasen ibn Zehrâ, Ali ibn Zehrâ, Mahmut ibn Zehrâ kardeşler	Harbiyeli	Geleneksel mimar ve taş ustaları. Harbiye'de, Şaban Duman Evi'ni inşa ettikleri biliniyor. (G.5)
'İtur	Antakyalı	Taş ustası
İsma'il ibn eṣ-Şeyh Ahmed ve oğulları Mehmet, Rıdvan ve Süleyman (BUZ soyadı almışlar)	Yaktolu (Yeni Gümüşgöze)	Geleneksel mimar. En küçükleri Süleyman (doğ. 1930 – öl. 2010'dan sonra) (G.2). <i>Rıdvan</i> (esas usta) ve <i>Süleyman</i> , Ali Aynacı Evi'ni inşa etmişler. Başka birçok ev yapmışlar. Süleyman, taşları Şenköy ocaklarından getirilen eski Gümüşgöze köy okulunun mimarıymış.

48 Antakya'da Millet Bahçesi (Belediye Parkı) 20. yy. başlarında (M. Temiz'in belirttiğine göre 19. yy. sonlarında) oluşturulmuş, Fransız Manda Yönetimi yıllarında geliştirilmiştir [Nakib, *Eski Antakya'dan Görünümler*, 244; F. M. Temiz, "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış", *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-23 Nisan 2005) - Bildiriler* içinde (Erzurum: Atatürk Üniversitesi & T.C. Kültür Bakanlığı, 2006b), 428. Ayrıca Şenköy'deki Şeyh Ahmed Kuseyri Camii için bk. F. M. Temiz, "Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Külliyesi", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (18-20 Ekim 2012) Bildirileri* içinde, haz. Meryem Acara Eser, Ebru Bilget Fataha ve Gülseren Koyun (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2014d), 2:733-747; Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi* (Ankara: Ankara Üniv., Sosyal Bil. Enst. Doktora Tezi, 2006), 416.

Tablo 3: Yörede ismi / etkinliği saptanabilen yerli mimar ve ustalar

Adı / Lakabı	Nereli Olduğu	Hakkında elde edilebilen bilgiler
<i>Kasım Gül</i>	Şenköylü	Duvarcı. Şenköy Camii minaresinin tamirinde ve Antakya “Millet Bahçası”nda çalışmış.
<i>Mehmed Sannur</i>	Harbiyeli	Taş ustası
<i>Mehmed Sannur (Sunar)</i>	Harbiyeli	Taş ustası
<i>Mehmet Bayramoğulları</i>	Karbeyazlı	Taş ustası. 1950’li yıllarda ölmüş. Köyde çok sayıda evin plastik değer taşıyan bezemeleri ona mal edilmektedir. (G.6)
<i>Mehmet Oduncu</i>	Harbiyeli	Taş ustası. 2008’de hala hayattaydı, ancak konuşma imkânı olmamıştır.
<i>Sabri Sa...?..</i>	Şenköylü	Geleneksel mimar ve taş ustası. Şenköy Camii minaresinin tamirinde ve Antakya “Millet Bahçası”nda çalışmış. İsmi veren Hacı Recep, soyadını anımsayamadı.
<i>Sabri Tatlı</i>	Şenköylü	Geleneksel mimar. Şenköy Camii minaresinin tamirinde ve Antakya “Millet Bahçası”nda çalışmış.
<i>Şeyh Ahmed Habib</i>	Midencüklu (Meydancık)	Taş ustası ve dülger. 2013’te 94 yaşındayken bizzat kendisiyle söyleşi yapıldı. Hem ev, hem de naura inşaatlarında çalışmış.
<i>Şeyh Ali el-İstanbulî</i>	Yeşilpınarlı (Samankaya)	Taş ustası. Gümüşgöze’deki Ali Aynacı Evi’nde estetik değer taşıyan taş bezeme işlerini yaptığı biliniyor. (G.3) Mensup olduğu aile neccarlık maharetiyle meşhur. Günümüzde de aileden marangozluk-mobilyacılık işleriyle uğraşan kimseler çoktur.
<i>Şeyh Ali ve Salih ve Ahmed Sail(?) ...</i>		Geleneksel mimar(?). Harbiye’de, yerel bir şifa kültü mahiyetindeki <i>Şeyh Yusuf el-Hekim Türbesi</i> ’nin H.1376 (M.1957) tarihli Arapça kitabesinde yazılıdır.
<i>Şeyh Hasen Hamdân</i>	Tavlalı	Geleneksel mimar ve dülger. Sipariş üzerine ekibiyle birlikte gezici olarak çalışmış. Meşhur bir naura ustası imiş.
<i>Şeyh İbrahim</i>	Tavlalı.	Geleneksel mimar – Dülger. 1990’lı yıllarda ölmüş. Hem naura hem de evler inşa etmiş.
<i>Şeyh Mhammed el-İstanbulî</i>	Yeşilpınarlı (Samankaya)	Geleneksel mimar ve taş ustası. Mensup olduğu aile neccarlık maharetiyle meşhur. Aile günümüzde de marangozluk-mobilyacılık işleriyle uğraşmaktadır.

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
'akd :	Kemer.	
'â mud :	Sütun.	Belirli bir plan kesiti/form kastetmediği, paye, kolon gibi destek elemanları için de kullanıldığı görülmüştür. (Ayr. bk. <i>Semûk</i>)
'anbar / 'ambar :	Ambar, kiler, mahzen işlevindeki mekân.	
Arđıy :	Zemin, yer döşemesi	
'ârdun (Çoğ. 'râdîn):	1. Mertek. 2. Bir <i>nâ'ûra</i> (su dolabı) çarkında merkezden dış kasnağa doğru uzatılarak çakılmış merteklerden her biri.	
'ark :	Suyun aktığı-akıtıldığı mecra.	Kimi zaman taş döşeli ya da harç sıvalı zemin ve kenarları olan nitelikli bir kanal, kimi zaman doğal toprak zemin şeklinde bir mecra olabilir.
'arzel :	Evin bir kenarına ya da köşesine, ancak seyyar bir merdiven yardımıyla ulaşılabilen bir asma tavan şeklinde fevkani kiler.	
'atbe / 'atbi :	Eşik – eşiklik; eşikten sonra, iç mekân zemininden daha düşük kotta bulunan sahanlık.	
Avda :	Üst katta yer alan, evin diğerlerine göre daha gösterişli olan, öntü balkonlu, kimi zaman arka cepheye de çıkma şeklinde tuvaleti bulunan başoda, köşk bölümü.	Ayrıca, gösterişli büyük evler için deyimleşmiştir. Ör.: <i>Avdat Amar</i> = Ömer'in Konağı.
'âyn / 'ân :	1. Pınar. 2. Çeşme.	Ör: Yoncakaya, Aknehir, Gümüşgöze, Döver, Dursunlu'da, bazıları kitabeli, 'âyn ed-day'a denilen köy çeşme/pınarları vardır. (G.8)
Baħs / Balaz :	Moloz. İnce-küçük kırma taşlar.	
Barbħa (Çoğ. Barbaħ):	1. Pişmiş toprak (künk) ya da taştan oyulmuş su borusu. 2. Kuyuların çökmemesi için, dipten yukarı kadar üst üste yerleştirilen taştan oyulmuş bilezikler.	
Bêb / Bâb :	Kapı	
Bêtûr :	Bağdadî tekniğinin yörede uygulanan basit bir muadili olarak, saz/kamış örgülü bir hasır iskelet üzerine sıva yapılarak meydana getirilen perde duvarı. (G.8)	
Beyt :	Ev	

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Bejt I-Ĥyike :	Dokuma evi / odası.	(<i>Bejt</i> : ev. <i>Ĥyike</i> : Dokuma işi.) Kimi köylerde pedallı-mekikli tezgahlarla bez-kilim-ipek kumaş dokuma işi ile uğraşılırdı. Ekonomik açıdan çok önemli olan bu uğraş için evde bir birim, bir oda ayrılırdı.
Birke/ Birke:	Küçük havuz; fiskiyeli süs havuzu.	
Bismar :	Çivi ⁴⁹	
Blât / Balat :	Karo	
Bû(v)câr :	Genellikle kapı kapandıktan sonra arkasına sürülecek şekilde ve konumda, duvarda bir yuvaya yerleştirilmiş kalın ahşap sürgü.	Eski bir emniyet düzeneği.
Buıraş :	Lento; düz atkı. (Taş malzeme)	Kelimenin, İngilizcede dayanma ayağı, destek, payanda gibi yakın anlamlara gelen “buttress” sözcüğü ile benzerliği dikkate değer.
Cevze (Çoğ. Cöz) :	Ceviz ağacı.	İnşaatlarda, naura yapımında çok kullanılmıştır.
Cibb :	Kuyu.	Evin önünde, avluda, içine çökmemesi için barbha denilen taş bilezikler geçirilmiş, üstüne kimi zaman zincirle bağlı kova sarkıtmaya ve çekmeye kolaylık sağlayan bir çıkık (dolap) bulunan su kaynağı.
Cirn (Çoğ. crun):	Yalak / tekne vb.	Duruma göre <i>kurna-yalak-lavabo-küvet-tekne</i> gibi unsurların tümünü karşılayabilir.
Cisr :	Köprü	
Cneyni / Cneyne :	Evin önünde yer alan havuzlu, meyve ağaçlı, çiçekli bahçe veya avlu.	Cennet'ten türetilmiş sözcük, cennet parçası, küçük cennet anlamındadır.
Cûra :	Çukur.	<i>Örn.</i> : Temel çukuru; oda ortasında ocak niyetine açılan çukur (tfy).
Dâr :	Evin önü, avlu. ⁵⁰	
Deff :	Tahta	
Derac / Dirrac :	Merdiven	
Derci :	Basamak. Merdivenin bir basamağı.	
Devse :	Basamak. Bir basışlık, bir ayak ölçüsünde yer.	

49 Ayrıca bk. *Mismar* (Arseven, *İstülâhât-ı Mi'mâriyye*, 172-173.)

50 Ör. bk. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle) Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018), 463.

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Dra' el-mi'mar :	“Mimar standardı/ölçüsü” anlamında kullanılır. Özellikle duvar kalınlık standardı. Yaşayan son geleneksel mimarların bazılarında alınan bilgiye göre, <i>dra' el-mi'mar</i> , duvar kalınlığı olarak 70 ila 75 cm'yi ifade eder.	Aslı, <i>Zirâ'</i> (ذراع) kelimesinden gelmektedir. Osmanlı mimarlık terminolojisinde <i>Zirâ-i Mimârî</i> / <i>Zirâ-i Benna</i> / <i>Mimar Arşını</i> .
Drabzûn / drebzûn :	Korkuluk / merdiven kenarlarındaki parmaklıklar.	Bk. <i>trabzan</i> .
'edde :	Alet-edevat. Araç-gereç takımı.	
Ġirfe :	Oda (ayrıca bk. <i>Ġat'a</i>)	
Ĥacra (Çoğ. Ĥacâr) :	Taş / taşlar	
Ĥacrîy :	Taş oluk, su yolu.	
Ĥadid :	Demir.	
Ĥandek :	Hendek. ⁵¹	
Ĥaneffy :	Çeşmede suyun aktığı metal lüle kısmı.	Çoğunlukla açma-kapama düzeneği olan musluk için kullanılır.
Ĥaşbe (Çoğ. Ĥaşeb) :	1. Neredeyse ham ahşap direk. (Dikey destek unsuru.) 2. Kalın ahşap atkı. (Yatay). (kiriş benzeri işlevde de geçerli.) 3. Çatıda mahya vb kullanımlardaki kalın ağaç unsur(lar).	
Ĥaşeb / Ĥaşebî :	Ahşaptan malzeme. Ahşap malzemeden imal edilmiş şey.	Sıfat niteliğinde.
Ĥât / Ĥayt :	Duvar	
Ĥavra (Çoğ. Ĥoor) :	Kavak ağacı.	Çoğulu aynı zamanda tür adıdır. İnşaatlarda, naura yapımında kullanılmıştır.
Ĥayme :	Çardak. Gölgelek.	Genellikle dört dikme üzerine ahşap-demir vd. malzemeyle oluşturulan bir ızgara üzerine çoğunlukla asma ağacının sarılması sağlanan, kimi zaman da saz-ot-dal ve bitkiler, kimi zaman bez malzeme konulan, güneşten-yağmurdan korunma sağlayan, yanlara açık, basit bir korunak. Nadiren <i>sundurma</i> anlamında kullanıldığı görülmüştür.
Ĥimmem :	Hamam. Banyo.	Kimi varlıklı evlerde bulunabilen banyo bölümü. Bulunmadığı evlerde yıkanma, avlunun bir yerinde ya da <i>'atbe</i> denilen eşiklikte çözüldü.

51 Ayr. bk. *Hendek* (Arseven, *İstulâhât-ı Mi'mâriyye*, 76-77; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 468-469).

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Hırırağa :	Kapalı mekânlar, odalar arasında dar bir açıklık şeklinde geçit.	Normalde odalar özerktir; fakat bu unsura nadiren rastlanmıştır. Rastlandığı evlerde birbirine bağladığı mekânlar iki ayrı yaşama mekânı değil de, büyük olasılıkla, biri yaşama mekânı biri de işlik olan mekânlardır. Kolay, güvenli ve hızlı erişim amacı güdülmüş olmalıdır.
Hırstene :	1. Kapaklı yüklük. 2. Müstakil ahşap dolap.	Yer yer gardrop benzeri mobilya.
Hıtt / Hıtt :	1. Düz doğrultu, çizgi, satır. 2. Kitabede güzel yazı. ⁵²	
Hıvvara bayda :	Sıvada ve harçta bağlayıcı etkisi güçlü olan killi beyaz toprak.	
Hıvvara biyyâd :	Badana maksadıyla yoğunluğu biraz daha seyreltilmiş killi beyaz toprak.	Arapçada “biyyâd”, bu kelime formunda, <i>beyazlatıcı</i> anlamı veren bir sıfattır. ⁵³
Hıvvara hamra :	Harçta kullanılan kırmızı Akdeniz toprağı.	Terra rosa.
Hristiyan kemeri :	Yuvarlak kemer	Ağırlıkla Türkçe konuşan yukarı köylerde.
Kabuv / kabiy :	Örtü / örtmek (mimari anlamda.).	Kubbe terimiyle de ilişkilidir.
Kaddum :	Çekiç.	
Kantra / kantara :	Su kemeri, kemer, kemerli köprü. ⁵⁴	
Qarmîd :	Kiremit	
Qasbe (Çoğ. Qasab) :	Saz. Kamyş.	(bk. <i>Bêtir</i> yapımında kullanılır.)
Qaşal :	Çeşme/pınar. Suyun aktığı boru.	Mimari olarak çeşme gibi yapılmış olabilir fakat açılır-kapanır lüleden farklı olarak sürekli akan bir pınardır. ⁵⁵
Qat a :	Oda.	Tam kelime anlamı “bölme”dir.
Kerbic :	Kerpiç.	
Qıbbe :	Kubbe	
Qıdde :	Mastar.	
Qıfl :	Kilit	
Qıtrâf :	Ham halde ve büyük boyutta kaya / taş.	
Kiddên :	Kil	
Kils :	Kireç	

52 Ayr. bk. Arseven, *Istılâhât-ı Mi'mâriyye*, 76-77; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 458.

53 Mine Temiz de bu anlamdaki kullanımı tespit etmiştir. Bk. (Temiz, “Hatay Vakıflı Köyünün Yerleşim Dokusu”, 449.)

54 Ayrıca bk. Arseven, *Istılâhât-ı Mi'mâriyye*, 136-137.

55 Ayrıca bk. “Yeraltı su borusu”. (Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 704.)

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Ktabîy / Kitabîye :	Duvar içinde, içine çeşitli nesnelere, eşyalar konulabilecek şekilde raflı dolap nişi. Bu niş, zengin evlerinde, kitap okuyan, ilim-irfanla uğraşan kimselerin evlerinde kitaplık işlevinde olmuştur. İsminin kaynağı da bu işlevdir.	
Kûha :	1. Ev kütesinden bağımsız bir birim olarak, yer yer ahır, işlik ya da odunluk vb. olarak da işlev verilebilen ek mekân. 2. Kulübe.	
Kûz :	Naura (su dolabı) çarklarında, dış kasnak üzerinde bir dizi halinde görülen ve birer su haznesi olarak işlev gören, dolap dönerken alt seviyede suyla dolup, çarkın dönüşüyle tepe noktasına ulaştığında ters dönerek suyu tekneye boşaltan her bir ahşap bölme, kutucuk.	Fransız işgal yıllarının kültür etkisi olarak “kuvöz”den evrilmiş olabileceği akla gelse de, Türkçe “göz” kelimesinden bözularak yaygınlaşmış olma ihtimali daha kuvvetlidir.
Lîven / Lîvan :	1. Özellikle avda (köşk) biriminin önündeki ahşap konstrüksiyonlu balkon için kullanılmıştır ancak varyant olarak çıkma, şahniş, cumba gibi tüm unsurlar için de kullanıldığı görülmüştür. 2. Avluda, yapı kütesinin L veya U plan oluşturduğu örneklerde köşelere eyvan şeklinde yerleştirilen, avludan biraz yükseltilmiş, korkuluklarla ayrılmış seki bölümü. 3. “İkinci katın sofa ya da balkonunun altında ahşap direkli bir çardak.” ⁵⁶	
Maḥmel :	Yüklük ⁵⁷	
Maḥzen / Meḥzen :	Bir şey saklamaya yönelik bölme / yer altı mekânı.	
M allem :	Usta.	Diğerlerine işi öğreten.
Marşus :	Bastırılıp sıkıştırılmış toprak zemin.	Sıfat.
Maşṭbe :	1.Seki. 2.Avlunun bir köşesinde teras/kamelyamsı, özenli seki. 3.Cami, türbe gibi yapıların girişlerinde, iki yanda yer alan, oturmaya yönelik taş sekiler. ⁵⁸	
Maşṭrîn :	Mala. ⁵⁹	

56 Tekin, *Hatay Tarihi*, 133.57 D. Hasol sözcüğün karşılığında şu açıklamayı yapmaktadır: *Ar. Esk.* Başlık tablası, abak, abaküs. (Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 303.)58 Ayrıca bk. *Mastaba* [Arseven, *İstulâhât-ı Mi'mâriyye*, 172-173; C. E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: M.E.B. Milli Eğitim Basımevi, 1983.) 3:1287.59 Ayrıca bk. *Mastar* (Arseven, *İstulâhât-ı Mi'mâriyye*, 172-173)

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Masyef :	1. Yazlık köşk. 2. Balkon veya dış sofa.	
Maṭbeḥ / matmah :	Mutfak. Kimi varlıklı evlerde bulunabilen ayrı bir mutfak mekânı olabilmekteyse de, genelde bu kelime “pişirme yeri” anlamında olup, avlunun bir kenarında bu işe ayrılmış bir yer de olabilir.	
Mcevvâr :	Bir şeyin iç bükey yapılmış olduğunu, örneğin bir kabın ya da bir nişin çukur benzeri hafif derinleştirilmiş olduğunu ifade eden sıfat. (Ayr. bk. <i>Cûra</i> .)	
Medd :	Özellikle çatı sistemindeki ahşap ana kiriş ve/yahut mahya.	
Mediḥne :	Baca / tüteklik.	
Meḥsel / meḥslî :	Banyo yapılan ya da bir şeyler yıkanabilen yer. Çoğunlukla kapalı bir mekân kast edilerek.	
Melbenêt (Çoğ.) :	Dış cepheden görünen ve dekoratif işlevi daha ön planda olan “Butraş” ögesinin gerisinde, açıklığın üzerinde yer alan esas taşıyıcı ağaç atkılar.	
Mengle :	Zeytin yağı elde edilen tesis/işlik binalarına denir. <i>Mengeneden</i> , sıkıştırma-ezme işlevine istinaden türetilmiş olmalıdır ⁶⁰	
Meskî :	Kapı, pencere kolu; dolap, çekmece vb tutamağı.	
Mḥaṭṭaṭ / maḥṭûṭ :	1. Silme, çizgi, satır vb. hatlar şeklinde olan. 2. İşlenmiş. (Ayr. bk. <i>Ḥıtt</i>)	
Mi'mâr :	Mimar	
Mişliḳ :	Kapı üzerine yatay kuşaklar halinde çakılan tahtalar/çıtalar. Silme.	
Mizân / mîzên :	Terazi, ölçü.	
Mzeyyen :	Süslenmiş, süslü, işli şey, süslü unsur.	

60 İlişkili olarak bk. *Mengene* (Arseven, *İstûlâhât-ı Mi'mâriyye*, 180-181)

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Nâ'ûra :	Kâgir elemanlarıyla birlikte dikey su dolabı yapısı.	Asi üzerine inşa edilen, özel biçimlerde ve belirli niteliklerde iki kagir ayak ve bu ayaklar arasında dikey olarak duran, karmaşık bir çatıyla meydana getirilmiş ahşap çark ve bunlara bağlı bir su kemerinden oluşan <i>su dolabı</i> kuruluşu. Çarkın nehirden çıkarıp su kemerine aktardığı su, tarımsal sulama, hamam ve çeşmelere su tedariki için önemliydi. ⁶¹
Necef :	Pencere vs üstü ahşap atkı.	Genellikle dut.
Nevfûra / nâfura :	Fiskiye.	(Fışkıрма temel anlamındaki “fevr” den.
Nheti :	Mıcır, ufaltılmış, kırma taş.	
Nhit :	Yontulmuş, işlenmiş taş. Kesme taş.	
Nihhet :	Yontucu-taş işleyen.	
Nişşarâ :	Testere	
Sees :	Temel, temele konulan dolgu malzemesi.	“Esas”tan geliyor olmalıdır. ⁶²
Sekb :	Dökmek / döküm	
Sekf :	Çatı. ⁶³	
Sêmûk :	Ahşaptan yapılan, direk şeklinde destek elemanı. İki katlı evlerde üst kat bölünmesini yaratan kirişleme sistemini alttan destekleyen direk.	
Sillom :	Taşınabilir (seyyar) basit merdiven	
Sikr :	Nehir kenarına inşa edilmiş bir <i>nâ'ûra</i> ya da değirmenin çarkları güçlü dönsün diye su akıntısını onlara yönlendirmek amacıyla inşa edilen, genelde nehir yatağını diyagonal bir hat şeklinde kesen set, baraj yığını.	
Siyyar el-bâb :	Kapı mili. (Kapıyla bütünleşik halde).	

61 Bk. Ender Özbay, *Asi Nehri Üzerindeki Su Yapıları: Nauralar* (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bil. Enst. Sanat Tarihi ABD Yüksek Lisans Tezi, 2012); Ender Özbay, «Antakya'nın Tarihi Su Dolapları (Nauralara Işık Tutan 'Alvân Su Kemer Kalıntısının Mimarî-Tarihi Analizi ve Restitüsyonu.» *Sanat Tarihi Dergisi* 21 (2014): 73-98; Ender Özbay, “The Nâ'ûra / Waterwheel: A Device, Monument, Image and Phenomenon From The Middle Ages To The Twentieth Century”, *15th International Congress of Turkish Art (ICTA) (16-18 September 2015, Naples) - Proceedings* içinde, haz. Michele Bernardini, Alessandro Taddei, Michael Douglas Sheridan ve Serpil Bağcı (Ankara: Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey, 2018), 483-498.

62 İlişkili olarak bk. Arseven, *Istûlâhât-ı Mi'mâriyye*, 24-25.

63 Ayrıca bk. Arseven, *Istûlâhât-ı Mi'mâriyye*, 96-97.

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Şkâle / şkêli / şkayle:	1.Hafif malzeme/çatki ile meydana getirilen, üzerine bir şeyler sermede işlev kazanan, yüksekçe bir kuruluş (Ör. bk. G.8). 2.İki katlı geleneksel evlerde olanca çatkısıyla ahşap balkon ögesi.	Aslında bk. <i>iskele</i> → <i>İtl.</i> “scala”. ⁶⁴
Ştabıl :	Hayvan barındırılan mekân, ahır.	Mekân zemininden ya da avlu zemininden daha alt bir kotta meydana getirilmiş <i>bodrum / mahzen / kiler</i> gibi mekânlar için de kullanılabilir.
Syec :	Çit, korkuluk.	Çoğunlukla tahtadan yapılan, tam engel oluşturmasa da önleyici, sınırlayıcı unsur. Tel örgüler de bu kapsama girer.
Şanaž :	Kiriş	
Şıbbek :	Yaygın olarak “pencere”.	Daha çok, çift ahşap kanat şeklinde kapaklı, ahşap veya demir parmaklıklı pencereler için söylenir. <i>Şıbbek</i> aslında parmaklıkları ifade eder.
Şîr :	“Kıtrâf”tan daha büyük boyutta ve kısmen işlenmiş kaya/taş.	Gündelik dilde kimi zaman, ele alınıp fırlatılabilecek büyüklükte taş anlamında da kullanılır.
Taht / Teht :	Mekân içinde kat oluşumunu sağlayan ahşap kirişleme / döşeme. İki katlı bir evde, alt katın tavanı.	Geleneksel sofasız köy evlerinde, genelde “avda” olarak ifade edilen, geleneksel Osmanlı konut mimarisinde “köşk”e ya da “cihannüma”ya tekabül eden gösterişli üst kat odası için de kullanıldığı nadiren tespit edilmiştir
Tâhun :	Değirmen (binası).	Öğütme işini yapan düzenek ve taşları da ifade eder.
Tağa :	Pencere.	
Tavle / Tavli :	Yanyana eklenmiş oda birimlerinden oluşan, uzun bir dikdörtgen plan şeması meydana getiren tek katlı yapı kütesi. (Bk. G.9)	
Tennur :	Tandır	
Tıfy :	Ocak.	Belirli bir biçim belirtmez. Aslında “ısı” anlamı <i>defâ</i> kökünden “ısıtıcı” anlamında <i>Dfîy</i> .
Tıyn :	1.Harç 2.Sıva	(Bu kelimeden sıvamak fiili ve çekimleri türetilir. Ör: <i>Tayyen l-hayt</i> = Duvarı sıva!)
Tût :	Dut.	Malzeme olarak sıkça kullanılmıştır. Özellikle, suyu-nemi çeken, kurutan bir eleman olarak temellere çakıldığı ifade edilmiştir.

Tablo 4: Çalışma sahasında saptanan, geleneksel mimariyle ilgili terim ve deyimler		
Derlenen Terim	Anlamı	Yorum / Notlar / Açıklamalar
Zeybakıy :	Eğim ölçmede, dengelemede kullanılan terazi (su / civa terazisi.).	Aslında Arapça'da <i>zeybak</i> cıvadır ⁶⁵ .
Ziik :	Dar şerit, bordür.	Mimari ya da süsleme ve el sanatları alanlarında geniş bir kullanımı vardır.
Zyara :	Makam ya da gerçek mezar ihtiva eden, kubbeli, türbe tipi yapıları ifade eder.	Aslında, “ziyaret”ten türetilmiş, “ziyaret yeri” anlamında bir ifadedir.

Teşekkür: Dönem dönem yaptığımız fikir teatileriyle her zaman moral ve bilgi desteğini gördüğüm, imkan bulduğumuzda birlikte saha çalışması gerçekleştirdiğimiz, akademik yaşamına Upsala Üniversitesi'nde devam eden değerli dostum, dilbilimci **Dr. Mahmut Ağbaht**'a; bu makaleyi hazırlanma sürecinde okuyup redaksiyona katkıda bulunan ve kıymetli fikirlerini paylaşan müstakbel meslektaşım **Vesilenur Yabaş'a**, *kör hakemlik* uygulaması nedeniyle kimliklerini bilemediğim, makalenin geliştirilmesine çok kıymetli katkıları olan sayın hakemlere teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, kendileriyle söyleşi yapılan *Vahit Pehlivan, Aziz Büyükaşık, Kâtibe Özbay, Dişay Büyükaşık, Naif el-Kuçi, Ömer Güler, Sadık Çaparoglu, Müzeyyen Güven, İsmail Zubari*'ye ve yanı sıra fotoğraflarına yer verilen *Hacı Recep (Topal), Süleyman Buz, Şeyh Ahmed Habib, Adile Bulgurcu, Atra Duman*'a verdikleri bilgilerin ve çekilen fotoğrafların yayınlanabileceği bilgisi verilmiş, kendilerinden olur alınmıştır. Katkıları için her birine ayrı ayrı şükranlarımı sunarım; artık hayatta olmayanlara rahmet dilerim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: I would like to thank my friend, linguist **Dr. Mahmut Ağbaht** who provides moral and information support with his ideas from time to time, continues his academic life at Upsala University; and thank my future colleague **Vesilenur Yabaş** who read and contributed to the editing process and shared their valuable ideas during the preparation of this article, and thank the reviewers whose identities I did not know due to the “blind review” process, who made very valuable contributions to the development of the article. In addition, the people interviewed and photographed, *Vahit Pehlivan, Aziz Büyükaşık, Kâtibe Özbay, Dişay Büyükaşık, Naif el-Kuçi, Ömer Güler, Sadık Çaparoglu, Müzeyyen Güven, İsmail Zubari, Hacı Recep (Topal), Süleyman Buz, Şeyh Ahmed Habib, Adile Bulgurcu, Atra Duman* were informed that the information they gave and the photographs taken could be published, and their consent was obtained. I would like to express my gratitude to each and every one of them for their contributions; my condolences to those who are no longer alive.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

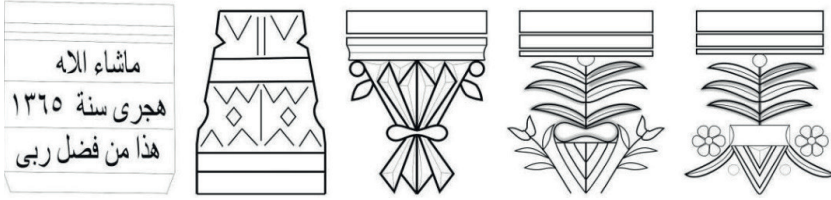
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

65 Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1382; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 367.

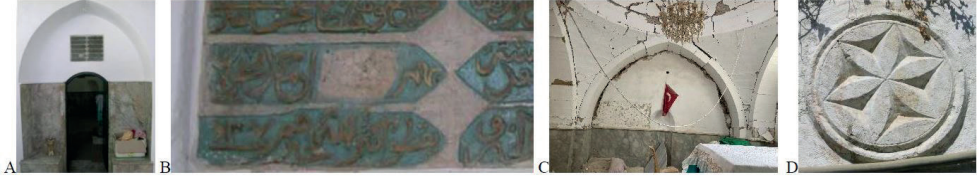
GÖRSELLER

Görsel 2: Solda: Şenköylü (Şeyhköy) taş ustası Hacı Receb (2009). Sağda: Gümüşgöze (Yakto) geleneksel mimar Süleyman Buz (2006).

Görsel 3: Ali Aynacı Evi'nde (Gümüşgöze) yapı kitabesi, taşçı Şeyh Ali el-İstanbulî'nin kitabesine yerleştirdiği "imzası", kapı/pencere lentoları ve kemerler üzerindeki taş kabartma işlerinden örnekler (Çizim: E.Özbay).

Görsel 4: A: Gümüşgöze, Nebi İdris Makam Türbesi'nin sivri kemerli eyvanvari giriş bölümü. B: Alınlığa yerleştirilmiş kitabenin mimar adı (Ahmed bin Selman ve adı kazanmış Ermeni mimar) veren kısmı⁶⁶. C: Türbenin kible duvarı, kemer, kubbeye geçiş elemanları (pandantifler). D: Türbenin mimarlarından Ahmed bin Selman (Ahmet et-Tabl)'ın kendi evinde odaya giriş kapısının kemer kilit taşı üzerinde yıldız/çiçek motifleri işlenmiş rozet.

66 Kitabenin Arapça tam metni, yüzeyin boyalı olmasından kaynaklanan güçlükler olmakla birlikte, tarafımızca şöyle okunmuş ve çevrilmiştir: *El-fatiha, Bismillahirrahmanirrahim ila Hadreti / İdris el-mürtefi' ila 'alem et-tesu'u / Ve men salla aleyhi yentefti'u / Heza makam el-imem İdris Hayr 'Allah / Ve hüve min evled Adem aleyh es-salat ve s-selem / Ve ra en-nur cehren tibre 'ilel kulle 'ami / Hına keşefu el-ğata kâl hüve teli(?) makâmi / Veli 'ulumin ma' fadailu ti'cezu 'anha el-klamî / Ve beneyna hezihî c-cuzvet el-mukaddesu / Bi-hum Ahmed bin Sleyman / Ma ahadan lahakahu bi-haza l-hayru / Yakto iktar Allah hayrhum fi 1307. [Çevirisi: El-fatiha, Bismillahirrahmanirrahim ila Hazreti / İdris ki o dokuzuncu aleme yükseltilmiş olandır / Kim ona niyazda bulunursa yarar bulur / Bu el-İmam İdris Hayr 'Allah'ın (?) makamıdır / ki o Adem aleyh es-salat ve s-selam evladındandır / ve tüm insanları hastalıklardan kurtaracak nuru ayan beyan görendir / ki örtü açıldığında o dedi ki ... makamım / kalemlerin yazmaya aciz kalacağı faziletli ilimler sahibi / ve bu kutsal "birim"i bina ettik / ve Ahmed bin Süleyman eliyle [aracılığıyla] / [ki] hiç kimse böylesi bir hayır [düzeyine] erişememiştir / Yakto [köyün eski adı], Allah hayırlarını arttırsun, 1889/90 M.*

Görsel 5: A: Geleneksel mimar Ahmet et-Tabl'ın kendi evi; bir zamanlar önünde “liven” yer alan köşk (*avda*) bölümü. B: *Ahmet et-Tabl* Evi'nin deprem sonrası durumu (02.04.2023). C: Hasan ibn Zehrâ, Ali ibn Zehrâ, Mahmut ibn Zehrâ kardeşlerin inşa ettiği söylenen Şaban Duman Evi (Harbiye).

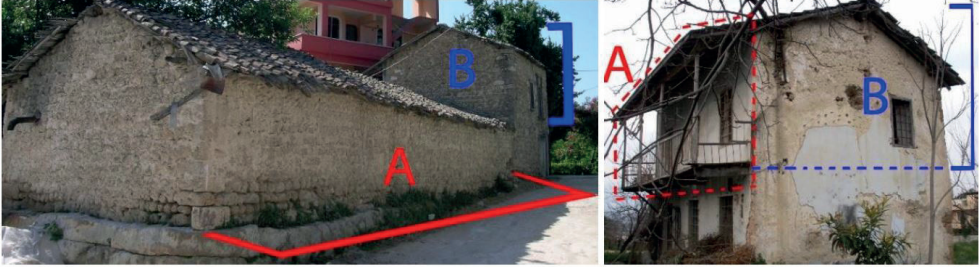
Görsel 6: Karbeyaz'da, Mehmet Bayramoğulları'na atfedilen eski ve yeni formlarda yazılmış tarih ibareli, figürlü ve bitkisel süslemeli kabartma kompozisyonlarla bezeli pencere lentoları. (Zeki Atlı Evi).

Görsel 7: Solda: Meydancık'ta (*Myedun*) teminoloji çalışması; Mahmut Ağbaht, Ender Özbay, Şeyh Ahmed Habib, 2013. Ortada: Adile Bulgurcu, taş evin ilk kullanıcısı, Döver-2006. Sağda: Şaban Duman Evi'nin ilk kullanıcısı Atra Duman, Harbiye-2006.

Görsel 8: Solda: Musa Dağ köylerinden birinde, üzerine ipekböceği kozaları serilmiş “şkale”. (*Mast Colection – Library of Congress, USA*) Ortada: *Bêtur* (hasır iskelet üzerine sıva ile yapılmış bir perde duvarı) uygulaması. (Döver - Adile Bulgurcu Evi, 2006). Sağda: Köyün çeşmesi ‘*Ayn ed-day’a*’ (Aknehir - yukarı mahalle, 2020.).

Görsel 9: Solda: *Tavle* (A) ve *avda* (B) birimleri. (Gümüşgöze - Ahmet Duman Evi, 2005). Sağda: *Avda* (köşk) birimi (B) ve *livân* tabir edilen, kimilerinin *şkale* terimini de yakıştırdığı balkon (A). (Gümüşgöze – Mehmet Aynacı Evi, 2006).

Görsel 10: Solda: *Mirioğlu Konağı*. (Yeşilpınar, 2014). Ortada: Aynı yapının alt katında, mutfak biriminde çapraz tonoz uygulaması. Sağda: Aynı yapının deprem sonrası durumu (02.04.2023).

Kaynakça/References

- Ahmet Refik. *Türk Mimarları (Hazine-i Evrak Vesikalarına Göre) [Özgün Yayın: 1936]*. Hazırlayan: Zeki Sönmez. İstanbul: Sander Yayınları, 1977.
- Akkoyunlu, Zahide. *Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Arel, Ayda. *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 1982.
- Arın, Suha (Yöneten). *Eski Evler Eski Ustalar - Ağacın Türküsi*. [Belgesel Film]. 1987a.
- Arın, Suha (Yöneten). *Eski Evler Eski Ustalar - Erciyes'in Bereketi*. [Belgesel Film]. 1987b.
- Arın, Suha (Yöneten). *Safranbolu'da Zaman*. Yöneten: Suha Arın. [Belgesel Film]. 1976.
- Arseven, Celâl Esad. *İstîlâhât-ı Mi'mâriyye - Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü*. 2. Basım. Hazırlayan: Ziya Kenan Bilici. Çeviren: Şeyda Alpay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2021 {H. 1324/M.1906-7}.
- . *Sanat Ansiklopedisi-3*. 5 cilt. İstanbul: M.E.B. Milli Eğitim Basımevi, 1983-c.
- Arslan, Tülin. *Geleneksel Mersin Evlerinin Biçimsel Özelliklerinin İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Atalar, Ali. *Osmanlı Dönemi Antep Evleri*. İstanbul: Merinos Halı (Kültür Hizmeti), 2004.
- Balcı, Esra, Nurdan Kuban ve Aynur Çiftçi. "Türkiye'de Mimari Mirasın Korunmasında Çalışan Geleneksel Yapı Ustalarının Önemi Ve Uygulama Elemanlarının Eğitimleri Üzerine Güncel Bir Değerlendirme." *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 25 (2022): 81-96.
- Bayburtluoğlu, Zafer. *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Bazantay, Pierre. *Enquête Sur l'Artisanat a Antioche - Les Etats du Levant sous Mandat Francais*. Beyrouth: Imprimerie Catholique, 1936.
- Bektaş, Cengiz. "Güneybatı Anadolu Yöresinde Halk Yapı Sanatı." *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu (5-7 Mart 1990, Konya) Bildirileri* içinde, 51-56. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991.
- . *Halk Yapı Sanatı*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2001.
- Bektaş, Cengiz. "Halk Yapı Sanatı Açısından Kuşadası." *Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları (1979 Kuşadası Sempozyumu Bildirileri)* içinde, 97-151. Ankara: Kuşadası Belediyesi Yayınları, 1980.
- Büyükaşık, Aziz. *Ninemin Çıkrığı*. Hatay: Güney Rüzgarı, 2018.
- Cengiz, Alim Koray. "Eski Antakya Evlerinin İkamet Edenler Tarafından Günümüzde Kullanımı ve Anlamlandırılma Biçimleri." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2014): 111-130.
- Cengiz, Alim Koray. "Hatay'da İki Dillilik." *Etkileşim ve Değişme Boyutunda Antakya Geleneksel Kültürü - İnançlar, Gelenekler ve Ritüeller* içinde, 273-311. Antakya: Antakya Kent Akademisi, 2009.
- Çam, Nusret. *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Adana - 01*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Çelik, Mehmet Yusuf. *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*. Konya: Kömen Yayınları, 2021.
- Çetin, Yusuf. "Osmanlı Konut Mimarisinde Cihannümalar (Seyir Köşkleri)." *Sanat Tarihi Dergisi* 17/2 (2008): 43-58.
- Davulcu, Mahmut. *Halk Mimarisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Demir, Ataman. *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank Yayınları, 1996.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 32. Basım. Hazırlayan: Aydın Sami Güneşal ve Mustafa Çiçekler. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2016.

- Doğru Bayazıt, Nigân, Muzaffer Sencer, Oya Sencer, Yıldız Sey ve Atillâ Yücel. *Samandağ Bölgesi Köy Araştırmaları: Vakıflı Köyü - Bir Köy Monografisi - Seri C - Araştırmalar - 4*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Yapı Araştırma Kurumu, 1966.
- Doğruel, Fulya. *İnsanîyetleri Benzer – Hatay’da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Downey, Glanville. *Ancient Antioch*. Princeton: Princeton University Press, 1963.
- Durmuş, İsmail. *Transkripsiyon. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 41 içinde*, 306-308. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Durmuş-Karaman, Figen. *Adana Geleneksel Konut Mimarîsinin İncelenmesi ve Ulucami Çevresi İçin Koruma Amaçlı Bir Çalışma*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Dündar, Mesut. “Architectural Reflections of Horse Culture in Turkey: The Imperial Stables (İstabl-ı Âmire).” *15th International Congress of Turkish Art (ICTA) (16-18 September 2015, Naples) - Proceedings* içinde, 247-261. Ankara: Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey, 2018.
- Eldem, Sedat Hakkı. *Köşkler ve Kasırlar - 1*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Rölöve Kürsüsü Yayını, 1969.
- . *Köşkler ve Kasırlar - 2*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Rölöve Kürsüsü Yayını, 1974.
- . *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi; Pulhan Matbaası, 1954.
- Erten, Erkin, S Seren Akavcı, ve Tülin Arslan. «Geleneksel Mersin Evlerinin Biçimsel Özelliklerinin İncelenmesi.» *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 15/1-2 (2000): 163-178.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi - Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini, 4. Kitap*. 1. Basım. Hazırlayan: Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman. 10 cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, [2001].
- Günay, Reha. *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. İstanbul: Elmalı Belediyesi, 2008.
- . *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*. 2. Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Gündüz, Ahmet. *XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584)*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Halayqa, İssam ve Mahmut Ağbaht. “Agricultural Terms in the Arabic Dialects of Antioch and Ramallah: an Ethnographic and Lexical Comparison.” *Doğu Araştırmaları - Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 13-14 (2014/2015): 135-158.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. 14. Baskı. İstanbul: YEM Yayın, 2016.
- Hatay Kültür Envanteri*. 2 cilt. Ankara: Hatay Valiliğı Yayınları, 2011.
- İz, Fahir, H. C. Hony ve A. D. Alderson. *The Oxford English-Turkish Dictionary (Second Edition - 1984)*. 2. Basım. İstanbul: Oxford University Press / İnkılap Kitabevi, 1993.
- Jasser, Lamia, Salem Khalaf, Abbas Sabbağ ve Adnan Mamo. *Halep’te Adım Adım Osmanlı’nın İzinde - Halep’te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri*. Hazırlayan: Ahmet Özpay ve İbrahim Yakar. Ankara-Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2010.
- Kabadayı, Müslüm. *Amik’ten Amanos’a Alkm*. Antakya: Onur Ofset, 2001.
- Kalaycıoğlu, Mithat. *Hatay Halk Bilimi - II*. Hatay: İhsan Ofset, 2001.
- Kara, Adem. *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*. İstanbul: IQ Yay., 2005.
- Karakul Türk, Özlem. “Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek.” *Yapı Dergisi* 407/October (2015): 168–172.

- Karakul, Özlem. “Doğu Karadeniz’in Geleneksel Yapı Kültürüne Yapı Ustaları Üzerinden Bütüncül Bir Değerlendirme.” *Art-Sanat* 16 (2021): 381–407.
- Karakul, Özlem. “Folk architecture in historic environments: Living spaces for intangible cultural heritage.” *Milli Folklor* 10/75 (2007): 151-163.
- Karaman, Figen, ve İpek Durukan. “Adana Geleneksel Konut Mimarisi.” *Adana Kentsel Kültür Envanteri* içinde, 39-45. Adana: T.C. Adana Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012.
- Karasu, Mehmet. *Doğa ve Tarih Beldesi Harbiye*. Antakya, 1997.
- Karpuz, Haşim. *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
- Kennedy, Hugh. «Antakya: Byzantium’dan İslama ve Dönüş.» *Geç Antik Çağda Kent* içinde, 176-193. İstanbul: Homer Kitabevi, 1999.
- Köy İşleri Bakanlığı. *Köy Envanter Etüdülerine Göre Hatay*. Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, 1965.
- Kuban, Doğan. *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayın, 2021.
- Kuban, Doğan. «Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler.» *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* içinde, 195-209. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982.
- Küçükerman, Önder. *Anadolu’daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar*. İstanbul: TTOK, 1973.
- Masters, Bruce. «Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti.» *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti – Halep, İzmir ve İstanbul* içinde, Hazırlayan: Ali Berktaş, çeviren Sermet Yalçın, 19-94. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Nakib, Bülent. *Antakya Ağzı Dilbilgisi ve Sözlük*. Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayınları, 2004.
- . *Eski Antakya’dan Görünümler, Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler*. Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Özbay, Ender. “Antakya Kırsal Çevresinde Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Eski Ev Mimarisi.” *Asi Güllüşüm - Ah Güzel Antakya* içinde, Hazırlayan: Tanıl Bora ve Hakan Mertcan, 225 -244. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Özbay, Ender. “Antakya’nın Tarihi Su Dolapları ‘Naura’lara Işık Tutan ‘Alvân Su Kemerî Kalıntısının Mimarî-Tarihi Analizi ve Restitüsyonu.” *Sanat Tarihi Dergisi* 21 (2014): 73-98.
- . *Asi Nehri Üzerindeki Su Yapıları: Nauralar*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Özbay, Ender. “Bab-ı Esrar: Yakto.” *Hatay Kültür ve Keşif Dergisi* 20 (2009): 24-29.
- Özbay, Ender. “The Nā’ūra / Waterwheel: A Device, Monument, Image and Phenomenon From The Middle Ages To The Twentieth Century.” *15th International Congress of Turkish Art (ICTA) (16-18 September 2015, Naples) - Proceedings* içinde, Hazırlayan: Michele Bernardini, Alessandro Taddei, Michael Douglas Sheridan ve Serpil Bağcı, 483-498. Ankara: Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey, 2018.
- Özcan, Abdülkadir. *İstabl - اصطبل*. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 19 içinde, 203-206. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Özdemir, Rifat. *Antakya Esnaf Teşkilâtı (1709-1860)*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002.

- Özşahin, Emre. "Asi Nehri Deltasının (Hatay) Çevresel Jeomorfolojisi." *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı (19-21 Haziran 2013, Fatih Üniversitesi, İstanbul)* içinde, 185-194. İstanbul: Coğrafyacılar Derneği Yayınları, 2013.
- Pamir, Hatice ve Gunnar Brands. *Asi Deltası ve Asi Vadisi Arkeoloji Projesi Antiocheia, Seleuceia Pieria ve Sabuniye Yüzey Araştırmaları 2004 Yılı Çalışmaları. 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı - Cilt 2* içinde, 89-102. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2006.
- Renda, Günsel, Filiz Yenişehirlioğlu, Fatih Müderrisoğlu, Suat Alp ve Mustafa Akpolat. *Mersin Evleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1995.
- Sahillioğlu, Halil. *Antakya. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 3* içinde, 228-232. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Sesli Sözlük. *Stable*. 1999-2022. <https://www.seslisozluk.net/stable-nedir-ne-demek/> (Erişim: 15.11.2022).
- Sönmez, Neslihan. *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yay., 1998.
- Sönmez, Neslihan. "Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi Üstüne Bir Deneme." *Aslanapa Armağanı* içinde, Hazırlayan: Selçuk Mülayim, Ara Altun ve Zeki Sönmez, 183-238. İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1996.
- Sönmez, Zeki. *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. 4. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Şancı, Fuat. *Hatay İlinde Türk Mimarisi*. Ankara : Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle) Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 6. Basım. Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı / a. *Yaşayan İnsan Hazineleleri Ulusal Envanteri*. 2023. [https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleleri-ulusal-envanteri.html#:~:text=Ya%C5%9Fayan%20%C4%B0nsan%20Hazineleleri%20\(Y%C4%B0H\)%2C,y%C3%BCksek%20d%C3%BCzeyde%20sahip%20ki%C5%9Fileri%20anlat%C4%B1r](https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleleri-ulusal-envanteri.html#:~:text=Ya%C5%9Fayan%20%C4%B0nsan%20Hazineleleri%20(Y%C4%B0H)%2C,y%C3%BCksek%20d%C3%BCzeyde%20sahip%20ki%C5%9Fileri%20anlat%C4%B1r) (erişildi: 05 23, 2023).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı / b. *Haber ve Duyurular: Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları Değerlendirme Kurulları Tarihleri Belli Oldu*. 19 05 2023. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-342716/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyicilari-degerlendirme-kurullari-tarihleri-belli-oldu.html> (erişildi: 05 2023, 23).
- TDK. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 2022. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Tekin, Mehmet. "Araç-Gereçleri ve Eşyaları ile Hatay Evi (18 ve 19. Yy.)." *Güney'de Kültür Dergisi* 61 (Mart 1994): 2-11.
- . *Hatay Tarihi -Osmanlı Dönemi-*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Temiz, Fehime Mine. "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2011." *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2* içinde, 267-269. Çorum: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Temiz, Fehime Mine. "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2012." *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2* içinde, 31-42. Muğla: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014a.
- Temiz, Fehime Mine. "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2013." *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 1* içinde, 473-494. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014c.

- Temiz, Fehime Mine. "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2014." 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı - Cilt 1* içinde, 495-518. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.
- Temiz, Fehime Mine. "Hatay İli'nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması - 2015." 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2* içinde, 467-489. Edirne: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.
- Temiz, Fehime Mine. "Hatay Vakıflı Köyünün Yerleşim Dokusu ve Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme." *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)* içinde, 434-469. İstanbul: Hiper Yayın, 2019.
- Temiz, Fehime Mine. "New Architectural Formations on the Mandate-Era Kurtuluş Street in Antakya." *Chronos (Numero Special: Antioche)* 13 (2006a): 181-230.
- Temiz, Fehime Mine. "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış." *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-23 Nisan 2005) - Bildiriler* içinde, 425-438. Erzurum: Atatürk Üniversitesi & T.C. Kültür Bakanlığı, 2006b.
- Temiz, Fehime Mine. "Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Külliyesi." *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (18-20 Ekim 2012) Bildirileri - Cilt 2* içinde, Hazırlayan: Meryem Acara Eser, Ebru Bilget Fataha ve Gülseren Koyun, 733-747. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2014d.
- Temiz, Fehime Mine ve Emre Kolay. "Fransız İşgali Altındaki Antakya'nın Değişen Mimari Çehresine Bir Örnek: Saray Caddesi Kuseyri Binası." *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)* içinde, 284-313. İstanbul: Hiper Yayın, 2019.
- Temiz, Mine. "Hatay İli Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırmaları 2011-2013." *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları* içinde, Hazırlayan: Aynur Özfirat ve Çilem Uygun, 367-391. Antakya: Mustafa kemal Üniversitesi Yayınları, 2014b.
- Turani, Adnan. *Sanat Terimleri Sözlüğü*. 3. Basım. Ankara: Toplum Yayınevi, 1975.
- Türk, Hüseyin, (Ed.). *Etkileşim ve Değişme Boyutunda Antakya Geleneksel Kültürü - İnançlar, Gelenekler ve Ritüeller*. Antakya: Antakya Kent Akademisi, 2009.
- Türkmen, A Faik. *Mufassal Hatay (Tarih - Coğrafya - Edebiyat - İctimai Durum - Lengüistik Durum - Folklor - Etnografya ve Hatay Davasını İhtiva Eden 4 Cilt)*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1937.
- UNESCO/a. *What is Intangible Cultural Heritage?* 2023. <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (erişildi: 04 20, 2023).
- UNESCO/b. *Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage*. 2023. <https://ich.unesco.org/en/lists> (erişildi: 04 20, 2023).
- UNESCO/c. *Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye*. 2022. <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BCl%C3%BCrel-Miras-Listeleri> (erişildi: 04 20, 2023).
- UNESCO/d. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. 17 10 2003. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (erişildi: 05 23, 2023).
- Ürer, Harun. *Türk-İslam Arkeolojisi ve Terminolojisi*. İstanbul: Ege Yayınları, 2018.
- Ürer, Harun ve Cengiz Gürbıyık. "Şanlıurfa Evlerinde Görülen Süslemelerden Örnekler." *Prof. Dr. Hakkı Önkale'ye Armağan* içinde, Hazırlayan: Şenay Özgür Yıldız, 193-204/. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Werfel, Franz. *Musa Dağ'da Kırk Gün*. Çeviren: Saliha Nazlı Kaya. İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

- Weulersse, Jacques. “Antioche Essai De Géographie Urbaine.” *Bulletin d'études orientales* (Institut Francais du Proche-Orient) 4 (1934): 27-79.
- Yurt Ansiklopedisi. “Hatay.” *Yurt Ansiklopedisi – Cilt 5* içinde, 3369-3503. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982.
- Yüce, Ali. *Şeytanistan*. 3. Basım. Ankara: Güldikeni Yayınları, 1999.
- Zin Alabadin, Mahmoud. *Halep Kenti ve Geleneksel Evleri*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2019.
- Zubari, İsmail. *Doğu Akdeniz'in Asi Coğrafyası Samandağ*. 2. İstanbul: Samandağ Hizmet Vakfı, 2016.

